

Markója Csilla

„VÖRÖS POSZTÓ”

VÁROSINSTALLÁCIÓ 1919. MÁJUS 1-ÉN A FORRÁSOK TÜKRÉBEN¹

Szinte képtelenségnek tűnik, annyi minden változott meg a Tanácsköztársaság 133 napja alatt – igaz, csak arra a kis időre. A képzőművészeket érintő események közül a művészkataszterrel, vagy – Herman Lipót naplója révén – a szakszervezetek egyesítésével az előző számunkban foglalkoztunk. Jelen számunkban a Nyolcak, illetve Kassák szerepéről és a Mácza-vitáról olvashatnak, illetve egy tervezett, az 1919-es év művészetével foglalkozó kiállítás előkészületeként megpróbáljuk rekonstruálni a Tanácsköztársaság művészeti életének legfontosabb eseményét: a május elsejére készített, az egész várost elborító, szobrokban, képekben és ideiglenes emlékművekben gazdag dekorációt. Mivel ebből a monumentális közös műből, melyen több tucat művész dolgozott, gyakorlatilag minden megsemmisült, már csak forrásokra támaszkodhatunk, naplókra, fotográfiákra, korabeli újságcikkekre és visszaemlékezésekre. Egyszerre szürreális, távoli, mégis mehökkentően eleven az a történet, mely elénk tárul, teli feszítő ellentétekkel és feldolgozhatatlannak tűnő indulatokkal. Ezért átadjuk a szót most inkább az emlékezőknek, abban a reményben, hogy a mellékelt képes összeállítást, mint további kutatásokra ösztönző javaslatot, haszonnal forgathatják az érdeklődők a Tanácsköztársaság centenáriumaára készülve. Semmi sincsen befejezve, lezárva, mi is készülünk legalább még egy számmal a témában – e rövid bevezető egyben felhívás is, buzdítás a folytatásra.

(– a szerk.)

„MINT ÓRIÁS, VÉRES HÓLYAG, EGY VÖRÖS FÖLDGOLYÓ” –
AZ EMLÉKEZET KÉRDÉSE

1919. május elsején a várost ellepték a monumentális vörös gömbök és az ember-nagyságot meghaladó léptékű fehér büsztök. Mintha a múltidéző homlokzatok elé repülő csészealjak szálltak volna le. Mindenhol futurisztikus, a francia forradalmi építészettől, Boullée és Ledoux gömbjeit és gúláit idéző mértani alakzatok tűntek fel, nem evilági méretű májusfák lengedeztek, az emberek hangyák módjára vonultak a

¹ Itt szeretném megköszönni Baji Etelkának (Magyar Nemzeti Múzeum Fényképtár), és Demeter Zsuzsannának (BTM Kiscelli Múzeum Fényképtár), továbbá az Országos Levéltár munkatársának, Kalmár Jánosnak a szíves segítségét. Úgyszintén köszönöm Bardoly Istvánnak, Perényi Rolandnak, Kemény Gyulának, Barki Gergelynek, Rockenbauer Zoltánnak, Molnos Péternek, Sisa Józsefnek és Papp Gábor Györgynek a kutatómunkához nyújtott hasznos tanácsokat, Pataki Gábornak pedig a lektorálást.

1. Az ünneplő proletárok a Fürdő (József Attila) utcából az Andrásy útra és a Vilmos császár (Bajcsy-Zsilinszky út) útra vonulnak: dekoráció az Oktogonon.
Repr. *Érdekes Ujság*, 7. 1919. no. 18. Vajda Manó felvétele.

tövükben. (1-2. kép) Addig nem látott köztéri alkotássá változott egy napra Budapest, óriási városinstallációvá, köszönhetően egy kivételes, a mai napig ellentmondásos megítélésű történelmi pillanatnak. „A szocik és a bolsik erkölcstelen összeállása” – így jellemezte naplójában a Tanácsköztársaságot a polgári radikális Jászi Oszkár, a leköszönt miniszterelnök, Károlyi Mihály barátja és hű harcostársa, ekkor még Lesznai Anna, a magyar modernekkel, a Nyolcakkal kiállító festőművésznő férje. Sommás ítélet, de a szociáldemokraták és a kommunisták mély belső konfliktusa, összeférhetetlensége több más ok – így a földkérdés és a katonai helyzet – mellett valóban hozzájárult a „szociális forradalom” gyors bukásához Magyarországon. Nem ez volt az egyetlen ellentét. A régi és az új nagy csatájában társadalmi osztályok, nézetek, eszmék, szokások és emberek ütköztek meg, ez vált az élet formájává, ez a *megütközés*, a szó minden értelmében. „Általános nagy depresszió mindenfelé – írta Jászi, – mintha a vulkán tetején néhány kis mániákus bócher kommunistásdít játszana.”² A célzás egyik lehetséges alanya, Lukács György filozófus, különben Jászi nejének, Lesznainak régi jó barátja, szellemi társa mindeközben az *Ifjú Proletárban* az irgalom nélküli osztályharc szükségességéről és a burzsoá-osztály erkölcsi skrupulusok nélkül történő, gyakorlati megsemmisítéséről értekezett.³ A sokféle megosz-

² 1919. április 1-ei bejegyzés. *Jászi Oszkár naplója 1919-1923*. Sajtó alá rend. Litván György. Budapest, 2001. 25.

³ Lukács György: A kommunizmus erkölcsi alapja. *A büszke tettek ideje*. Szerk. Farkas József. Budapest, 1978. II.: 119-120. Lesznai, Jászi, Lukács ellentmondásos kapcsolatáról vö. Markója Csilla: „Kezdetben volt a kert.” Három kulcsregény és három sorsába zárt vasárnapos: Lesznai Anna, Ritoók Emma, Kaffka Margit. *Enigma*, 17. 2007. no. 52. 67-108.

2. A *Vasárnapi Ujság* címlapfotója: Május elsejének megünneplése Budapesten, a felvonulás a Köröndön. Repr. *Vasárnapi Ujság*, 66. 1919. no. 19. 209.

tottság az 1919. május elsejei nagy léptékű városdekoráció stiláris eklektikájában is tetten érhető, a „maradi” és a „progresszív” elemek nyíltszíni találkozásában. Talán ezért is lehet ma olyan fontos a számunkra ez a látványos önreprezentáció, mely néhány napig élt csak, ám ha nem is könnyen, de rekonstruálható, hiszen képek és sajtóbeszámolók formájában mégiscsak ránk maradt. Az „elvörösödött” Andrássy út látványát Ulrich Géza meg is festette.⁴ (VIII. tábla) Mint már többen megírták, a „megváltónak remélt viharban” – amely május elseje délutánján, úgy öt óra magasságában eső és tomboló szél formájában konkrétan is beköszöntött – megkísérelték jelképesen birtokba venni és felülírni a historizmus történelemszemléletével gazdagon megjelölt köztereket. Ez a publikus beszéd a kisajátításról (a felállított kulisszák között minden fontosabb helyszínen szónokok szónokoltak) szeretett volna az utca művészeteként megjelenni, de központilag rendelték el, központilag irányították. És

⁴ Köszönöm Barki Gergőnek, hogy a képre felhívta a figyelmemet.

a kérdésre, hogy mit állítsanak az eltakart vagy lerombolt dolgok helyére, a május elseji rendkívüli városhappening éppoly ellentmondásos választ adott, mint amilyen ellentmondások voltak azok az intézkedések, amelyeket az azonnali és radikális megoldások vágyától hajtva a proletárdiktatúra a művészeti élet minden területén hozott. A háborúk utáni utókor előszeretettel nevezte ezeket az intézkedéseket előremutatóknak, hiszen néhány hónap alatt új művésziskolák és művésztelepek nőttek ki a földből, közkinccsé vált és bemutatásra került a magánygyűjtemények felbecsülhetetlen értékű anyaga, jó ötletek merültek fel a műemlékvédelem és a múzeumügy területén – de a művészkataszter felállításának hamvába holt kísérlete⁵ már előrevetítette, hogy a művészek nagyobb része nem tud azonosulni a hatalomra került modernista kisebbség vágyaival és elképzeléseivel. A magyar képzőművészeti modernizmus, a Nyolcak és az aktivisták csoportjainak egyes tagjait helyzetbe hozta a változás, az őszirózsás forradalom idején már szerepet játszó festőművész, Kernstok Károly viszont be kellett érje a nyergesújfalui festőiskola vezetésével: „Minden kommunista nagyon jól tudta, hogy Kernstok nem volt forradalmár”⁶ – írta róla „nyolcacos” társa, Pór Bertalan, aki a szintén Nyolcak-tag Berény Róbert helyére került a Művészeti Direktóriumba. A modernista festők politikai színrelépése nem utolsó sorban a filozófusból a Közoktatásügyi Népbiztosság erős emberévé avanszált Lukács György hathatós támogatásának köszönhetően valósult meg, a Mácza-vita⁷ azonban megmutatta, hogy házon belül sem nézik feltétlen jó szemmel az avantgárd doktrínák előretörését, s az elmérgesedő helyzetet bonyolította Kassák konfliktusa Lukácsal, majd Kun Bélával, és egyre demonstratívabb elkülönülése az amúgy is megosztott szcénától. A két csoport között a kortársak gyakran nem tettek különbséget, együtt emlegették őket „a nyolcasok”, „a maisták”, vagy az „aktivisták” név alatt, s a Nyolcak belső konfliktusaival sem voltak tisztában. „A magyar aktivistákban 1919-ben még csak csírájában éltek a jövőtervező, kutató művészet szélsőségei, mégis ellenkezésre találtak egyes munkásmozgalmi vezetők körében. Az ellenkezés ideológiai oka a művészet tervező, világalakító szerepének tagadása, s helyette csupán alárendelt, alkalmazott szerepkörének mélyítése minél hagyományosabb formákban. Az életet formáló művészet és a társadalmat formáló ideológia nem hangolódott össze sem elméletben, sem gyakorlatban a tízes évek fordulóján” – írta Szabó Júlia a magyar aktivizmusról szóló könyvében.⁸ A Tanácsköztársaság idejéből viszonylag kevés művészetre vonatkozó forrás, egykorú visszaemlékezés maradt fent, ami nem is olyan meglepő, ha belegondolunk, hogy a nem feltétlen elkötelezett, csupán dolgozni kívánó művész társadalom passzív rezisztenciája (például távolma-

⁵ Bardoly István: A művészkataszter. *Enigma*, 24. 2017. no. 93. 109–115.

⁶ Pór Bertalan a Művészeti Direktóriumban végzett tevékenységéről. *Visszaemlékezések 1919-ről*. Szerk. Kende János, Sipos Péter. Budapest, 1989. 119.

⁷ Ld. erről jelen számunkban Szeredi Merse Pál tanulmányát, illetve a Mácza-vita dokumentumait Révai József: *Ifjúkori írások (1917–1919)*. Szerk. Agárdi Péter, F. Majláth Auguszt. Budapest, 1981. kötetének függelékében.

⁸ Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus művészete, 1915–1917*. Budapest, 1981. 82.

radása a Vörös Hadseregtől) könnyen büntetendő cselekménynek, ellenforradalmi magatartásnak minősülhetett, a vörös terrort pedig rövid idő múlva brutális fehér terror követte, így a naplórás bárkit veszélybe sodorhatott. A fennmaradt memoárok is nagyrészt az emigrációban születtek. Annál nagyobb ajándék Herman Lipót festőművész, grafikus ránk maradt terjedelmes naplófolyama, melynek több folyó-méterre rúgó anyagát a Magyar Nemzeti Galéria Adattára hiánytalanul őrzi. Herman Lipót a bukás utáni napokban így számol be a kikerülhetetlen öncenzúráról: „A proletárdiktatúra idején, mely nem volt a gondolatszabadság korszakának mondható (éppen úgy, mint a mostani korszak sem) gondolni kellett arra, hogy naponta jöhetnek házkutatást tartani, elolvashatnák, hogy mit gondolok a dolgokról, s esetleg számon kérhetnék tőlem azt. Ezért ezt az aggodalmat a nem is túlságosan alapos megfigyelő is észreveheti a március 31. – augusztus 1. közötti feljegyzéseken, láthatja, hogy egyik-másik mondat kissé ‘kifelé’ van adressálva. Jelenleg kissé megint az a helyzet, hogy a közhangulaton valami tömeghisztéria fekszik, az emberek egy ideig nem tisztán józan agyukkal, hanem az idegeikkel irányítatják magukat, cselekedeteiket. Megint nem mondhatja ki az ember egészen őszintén a véleményét, az is, hogy pillanatnyilag megszállott területen vagyunk, befolyásol. Talán már sohasem leszek annyira szabad ember, hogy egészen őszintén kutathatnám, mi is lakozik agyamban, hogy is gondolkozik az ember a körülötte s vele történő dolgokról.”⁹ Bármennyire igyekezett is Herman a Tanácsköztársaság napjaiban óvatosan fogalmazni, lényének eredendő közvetlenségét, őszinteségét, ítéleteinek biztonságát, éles megfigyelőkészségét nem rejthette el. Azért is rendkívüli nyereség a ránk maradt napló, mert a művészsasztalok kedvelt figurája, a karikatúrákat is rajzoló Herman Lipi valamiképpen megtestesítette az átlagos, a kissé konzervatív, a „klasszikushoz” húzó, de azért az újdonságokra is figyelő, szociálisan érzékeny képzőművész prototípusát, még akkor is, ha a képzőművészeti szakszervezet¹⁰ élén több rálátása volt a dolgok menetére, mint pályatársai többségének. Herman helyzetére a művészársadalomban saját egylettervei világítanak rá a legjobban. Noha a Tanácsköztársaság bukása után (is) megfogadta, hogy többet közéleti szerepet nem vállal, szinte rögtön egy újabb érdekvédő egyesület megalakításán törte a fejét: „Ez a művészegylet egészen simán fog megalakulni, annál a természetes szolidaritásnál fogva, mely a nemes és igaz törekvésű művészeket összefűzi. S ha ez megéri, úgy egyik napról a másikra megteremtődik. Fényes, Iványi, Csók, Réti, Rippl, Perlmutter, Mannheimer, Vaszary, Koszta – s ha meg nem hal, [Szinyei Merse] Pali bácsi, mint díszelnök, az öregebbek közül, akire számíthatok, míg a fiatalabbak, Hatvany, Basch, Pólya, Mattyasovszky, Zádor, Vidovszky, Rudnay, én s még néhányan adnák – szóval egyrészt a Japán társaság, másrészt az Ernst kiállítók. Lassanként az természetesen kibővülne másokkal is, és 40–50 jó ember egy kitűnő blokkot alakíthatna, mely

⁹ „Érdekes, de szörnyen drága kísérlet”. Herman Lipót naplójegyzetei 1919. augusztustól decemberig. Id. jelen számunkban, 26–27. [továbbiakban: Herman naplók 2.]

¹⁰ A *Pesti Napló* a Képzőművészek és Iparművészek Szakszervezeteinek Szövetségeként említi az eredetileg a Rajzolók Szakszervezetéből kiinduló szerveződést. *Pesti Napló* 1919. április 6. 7.

magában foglalná a magyar művészet legjobbjait. *Úgy a külsőséges és talentumtalan konzervatívokat* (Jendrassik, Tornyai, Stetka), *amint a stréber és kellemetlen progresszíveket* (nyolcak, maisták) kizárná. De az új és talentumos fiatalokat természetesen nem. Az ideát, mint mondtam, egy időre még pihentetni kell, s csak akkor megcsinálni, mikor teljesen megéri az idő rá, mikor a szenvedélyek lecsillapodnak.¹¹ Pedig a Tanácsköztársaság elején Herman még lelkesen és önként veti magát – a habitusának is megfelelő – szervezőmunkába. Az egyesülési procedúrákat követően általa (közfelkiáltással nevezték ki) vezetett képzőművészeti szakszervezet hozzáállására nézvést árulkodóak a kezdeti óvatos lelkesedést hamar felváltó kiábrándultabb mondatok. Már április 8-án így ír: „A művészdiktatúra részéről szigorú hangok hallatszanak, fenyegetések, s lélekben bizonyára az az óhaj, hogy ez a szakszervezet, mely együttes fellépésével esetleg némi óhajt is kifejezhetne – boruljon fel.” Április 13-án így tudósít a fejleményekről: „Böngésszük a kommunista iratokat, a forradalmi regényeket. Nagy, egészében igazán szép a terv, de a keresztültvitelnél nem kerülhetők el a zökkenések. Íme a művész direktórium! Pogány Kálmán nevű múzeumi hivatalnok – egy mérsékelt okosságú, de akaratos férfi a főnök, Berény, Kozma, Ferenczy Béni és Lessner a tagjai. Ők fogják megítélni s beosztani a művészeket Pór Berci, Tihanyi, Nemes-Lampérth, s Uitz segítségével. Nem valami szélsőségektől ment vélemények, bár Berény igen értelmes ember. Persze a művészettel foglalkozó társaim legnagyobb része szorongva tekint a határozat elé, s lehet, hogy egyelőre nem is minden ok nélkül.”¹² Az „értelmes Berény” azonban kihátrál a művészkatasztroft összeállító bizottságból,¹³ a „nyolcasok”, továbbá a „tettesek” vagy „maisták”, különösen az Uitz ellen felhorgadó indulatok pedig még úgy is jól követhetőek mind Herman naplójában, mind a korabeli sajtóban, hogy a papírhányás és a propaganda az utolsó hetekre elhallgattatja az orgánumok kritikus részét.

Május elseje a Tanácsköztársaság 133 napjának nagyjából a lélektani fordulópontjára esik, a remény és a kétségbeesés törésvonalára. Minden szempontból szimbolikus dátum. „És ez a szörnyű Pest” – kiált fel a polgári radikális Jászi naplójában. „A sok piros drapéria megázottan és tépetten valami macabre és lugubre színezetet ad az egész városnak. Íme az ország romokban: ellenség és éhínség a küszöbön. Ellenben a szörnyű főváros sokmillió mulatságot rendez, amikor talán már kapui előtt állnak franciák, csehek, románok!”¹⁴ A szociáldemokrata Weltner Jakab, a *Népszava* főszerkesztője hasonlóképp vegyes érzelmekkel emlékezett meg ezekről a napokról: „Április közepe táján megkezdődtek már az előkészületek május elsejének megünneplésére. A Kormányzótanácsban helyet foglaló ifjú óriások azt hitték, hogy

¹¹ Herman naplók 2. i. m. 66.

¹² „Sajnos nem tudok hinni egészen a dolgok sikerülésében.” Herman Lipót naplójegyzetei a Tanácsköztársaság idejéből (1919. január–július). *Enigma*, 24. 2017. no. 93. 61., 63. [továbbiakban: Herman naplók 1.]

¹³ Ld. *Barki Gergely* tanulmányát jelen számunkban.

¹⁴ *Jászi Oszkár naplója* 2001. i. m. 31.

úgy ünneplik meg legméltóbban a május elsejét, ha egész Budapestet vörösre mázolják. Minden lehető és lehetetlen helyet elborítottak vörös szövetekkel és rengeteg ember foglalkozott azzal, hogy a hevenyészett zászlótartórudakat és gúlaszerű oszlopokat vörös színűvé fesse. Közben azonban a frontról nagyon rossz hírek érkeztek, mert a románok a rosszul kiképzett csapatokat mindenütt kiszorították állásaikból. Május elsején a főhadiszállást Szolnokról Gödöllőre kellett áthelyezni mert a csapatok a jól kiépített tiszai hídfőt elhagyták és rendetlen csoportban, teljes széttűllöttségben vonultak Budapest felé. Most már arról is gondoskodni kellett, hogy ezeket a fegyveres csoportokat még Budapest előtt lefegyverezzék, mert féltő volt, hogy Budapest békés lakosságát megtámadják. Május elsejének megünneplése a rikító és ízléstelen külső díszítése ellenére nagyszerűen sikerült. Százvezrek vonultak föl Budapesten lelkes hangulatban, olyan tömegek, akiknek sejtelmük sem volt arról, hogy a románok előtt nyitva áll az út Budapest felé és csak a szolnoki híd fölrobbantásának köszönhető, hogy előnyomulásukat pillanatnyilag meg lehetett állítani.¹⁵ A Károlyi-házaspár szinte elborzadva szemlélte az ünnep kulisszáit: „1919. május 1-ét nem felejttem el, amíg élek” – írta Károlyi Mihályné visszaemlékezésében – „Dúlt a háború. A magyar Vörös Hadsereg elszántan harcolt a betolakodók ellen. Szamuely, a magyar Kommün St. Just-je, pirosba öltöztette a várost. Sok ezer méternyi vörös drapéria borította be az épületeket, takarta a szobrokat, lengett a hidak fölött. A házfalakon mindenütt óriási plakátok. A burzsoázia nem merte elhagyni lakásait. A vörösnek ez a túltengése szememben a vért szimbolizálta, mely akkor fog folyni, ha az ellenség behatol Budapestre. Mert a frontokról rossz hírek érkeztek, és éppen ez a teátrális rendezés volt hivatva arra, hogy erről elterelje a figyelmet. Olyan volt a város, mint valami színpad az előadás után, amikor már eltávoztak a színészek.”¹⁶ (3. kép) Károlyi hasonlóképpen valami borzongatót, elrettentőt örökített meg: „A pánik és a fanatikus lelkesedés által együttesen teremtetett légkörben ünnepelte meg Budapest grandiózus pompával 1919. május 1-ét. Az összes falakat plakátok és propagandafeliratok borították. A kilométer hosszúságú vörös drapériák látványa drámai hatást keltett.”¹⁷ De még a visegrádi utcai aktív kommunista, Lengyel József, a *Vörös Ujság* ifjú munkatársa beszámolóját is színezi valami baljós, sötét tónus: „Hetek óta tanakodnak a polgárok. ‘Három napig se tarthatják már magukat.’ ‘Az antant...jön az antant.’ S mégis! Vörös diadalkapuk, vörös zászlók, vörös transzparensok. 1919. május elseje! Dübörögnek a léptek... üresek a házak, az ablakok zárva. Vagy barát vagy, és a tömegben haladsz, vagy ellenség, s nem lobogtatsz kendőt az ablakból. [...] Szent Margit szigete ősrégi, gyönyörű kert a Duna közepén. Azelőtt beléptidíjat fizetett, aki ide akart jönni. Csak a gazdagok jártak ide. Proliból csak az, akinek mint szolga, kocsis, pincér, kertész vagy konyhai munkás akadt itt dolga. Ma a gyerekeké a sziget. »Minden a mienk« – kiáltja feléjük a vörös transzparens. S felnőttek ezen a napon nem jöhetnek a szigetre. Csak

¹⁵ Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*. Budapest, 1929. 200.

¹⁶ Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban. Emlékezések*. Budapest, 1973. 316–317.

¹⁷ Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Budapest, 1977. 207.

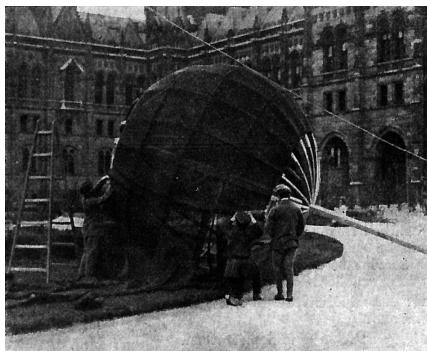
3. A diadalkapu a Kígyó-téren, háttérben a Belvárosi Takarékpénztár (Párisi-udvar) épülete, 1919. május 1. 6 cm x 4 cm-es kontaktmásolatok, fotópapíron. © A Földvári Books jóvoltából.

ha gyerekek jönnek. Vörös zászlódíszben a város. Vörös diadalívek, vörös árbocokon lobognak a zászlók. Újonnan mázolt villamoskocsikon hirdeti az írás: 'Világ proletárjai egyesüljete!' és jókedvűen fut délután a villamos a Hűvösvölgybe, a Városligetbe. Már másnap kezdődött a morgás. 'Vagonszám hozatták külföldről a vörös festéket. Inkább ennivalót vennének. Kár a drága pénzért.' Igen. Drága pénzért hozattuk. És helytállunk érte."¹⁸ A másik végponton az erős nemzeti keresztény szenvedélytől fűtött Tormay Cécile: „Panem et circenses! Kenyér nincs, a főváros éhezve támolyog, cirkuszt hát a népnek. Leszakadt a ruha az elszegényedett százazrekről, talpig vörösbe kell hát öltöztetni a várost. Egész házakat vontak be, hídfőket, homlokzatokat, falakat. Vörvörösre mázolták még a villamosokat is. És a forradalmi kormányzótanács Bécsnek az éhező Budapest díszleteiért bőkezűen harmincmillió értékű vágómarhát adott... [...] A vörös hátteren gigantikus gipsz-szobrok fehérlenek kísértetiesen. A Vérmező közepére két emelet magas, negyven méter hosszú, vörössel bevont koporsót ácsoltak, Martinovics, Dózsa György, Liebknecht Károly és Luxemburg Róza emlékéül. (31–32. kép) A budai hegy alatt vörös az Alagút torka és mellőle puskatussal gipsz szovjetkatonák suhintanak iszonyú arccal a földön járó szegény ember felé. (23. kép) Az utcák torkolatánál kalapáccsal suhint a *Népszava* óriás, mezítelen, vörös embere: 'Halál a burzsujokra!' A millenniumi emléket is elborítja a vörös. Árpád vezér bedeszkázott bronz felett a gipsz Marx emelkedik. (18. kép) A parlament előtt, mint egy óriás véres hólyag, egy vörös földgolyó, Andrássy lovasszobrára pedig vörös görög templom épült. (36. kép) És megint Marx, Lenin, Liebknecht, Engels, Luxemburg Róza kilenc méter magas gipszfeje. Gipsz, gipsz, vörös papírszövet, vörös oszlopok, vörös póznák és zászlók, girlandok, ötágú vörös szovjetszallagok. Fullasztó vörös maskara a magyar főváros halálra vált arca felett. A vörös keszkenő vérvágyat kelt a megvadított bikában... Mit akarnak ezek ott a Duna partján? Mi ez? Egy szörnyű téboly, vagy az Apokalipszis félelmes jövendölésének a beteljesülése?"¹⁹ (4. kép) Az Apokalipszis közelgő képzetét a vihar fatális betörése is erősítette, az író Nagy Lajos novellában is felhasználta a motívumot, az antiszemitizmus terjedését érzékeltetve: „– Mintha az időjárás is megbolondult volna. Nem is emlékszem, hogy valaha is lett volna május elsején ilyen hideg.” – ‘A vörös májust kicsit besavanyította az idő.’ – ‘Pesten nagy szélvihar volt. Hallotta, hogy azt az újságíró agyonütötte egy kidőlt oszlop a Rákóczi úton?’ – ‘Valami Párisnak hívták.’ – ‘Páris! Biztos, hogy zsidó volt.’ – ‘Nem kár érte.’ – ‘Csak annyiból, hogy annak is ezek a disznók az okai. De cudarul meg fogják járni.’”²⁰ Az újságírónak a május 1-i ünnepségeket beárnyékoló tragédiáját Kassák is megörökítette: „Április utolsó napján tomboló vihar kerekedett a város fölé. Ordít a szél, mintha a házak megvonaglanának kínjukban, a díszítmények és emelvények inognak.

¹⁸ Lengyel József: *Visegrádi utca*. Budapest, 1972. 236–237.

¹⁹ Részlet Tormay Cécile *Két forradalom* című művéből. *Nem diadal, de legenda. Emlékezések 1918–19-re*. Szerk. Ferencz Zsuzsa. Budapest, 1989. 172.

²⁰ Nagy Lajos: 1919. május. *Megváltó viharban. Az 1918–19-es magyar forradalmak irodalmából*. Szerk. József Farkas. Budapest, 1979. 418.

4. Vörös földgömb a Parlament előtt.
Repr. *Vasárnapi Ujság*, 1919. no. 18.
204.

Itt-ott ijesztő romhalmaz, a Rákóczi úton kidőlt egy oszlop és agyonütötte Páris Pál újságíró. Apró, vékonyka ember volt, *Az Ujság* gyermekrovatának *Nagyapója*, az ország gyermekei szeretettel gondoltak rá naponta, s most holtan fekszik a romok alatt. Sokan megsiratják és sokan intő jelt látnak ebben a tragédiában. [...] Tegnapelőtt még úgy volt, hogy összeomlik a rendszer menthetetlenül, s most újból fölcillannak a reménytüzek. De az is lehet, hogy mindez csak szemfényvesztés. Az énekszótól nem hallani az ellenséges ágyúdörgést, s a sok vörös posztó

eltakarja a keserűség és nyomorúság színeit.”²¹ A szomorú eset miatt a Tanácsköztársaság bukását követően nyomozás is indult: „A proletárok ünnepén vörös színt öltött az egész főváros. Diadaloszlopokat és obeliszeket emeltek és vörös papírvászonnal vonták be. Május 2-án a Rákóczi út és Erzsébet körút sarkán egy vörös diadaloszlopot a szélvihar eldöntött. A balesetnek két áldozata is volt. *Pariss* Pál hírlapíró *Az Ujság* munkatársa és *Német* József munkás. Már a proletárdiktatúra idején is megindították ebben az ügyben a vizsgálatot, s megállapították akkor, hogy az oszlopokat minden alap nélkül helyezték a gyalogútra és csak vékony dróttal erősítették az ablakpárkányokhoz. A budapesti államügyészség most utasította a rendőrséget, hogy indítsa meg a nyomozást ebben az ügyben, hogy kit terhel a gondatlanságért felelősség, ki tervezte és ki építette az emlékoszlopokat. A nyomozást a főkapitányságon Vogl József dr. rendőrfogalmazó vezeti.”²² A képzőművész Herman hasonló vegzálásoktól menekült meg, mikor gondosan távol tartotta magát a díszítéstől. A modern irányzatok híveinek is odaszúrt naplójában: „Május elsején a város fel volt díszítve pirossal. Barátaink nagy buzgalommal csinálták meg a dolgot, némely részen sikerült is valamit összehozni a papírvászonból, melyet pirosra festettek. A festészeti része sokkal gyengébb volt az ügynök, de hát a most divatban levő művészek, az «aktivisták» csinálták éppen úgy, mint a most már alaposan megszaporodott plakátokat. Azt hiszem, le fogják majd járni magukat. A felvonulásban, mint néző részt vettem, a hangulat kissé nyomott volt. Látszik az embereken, hogy kocsmát, húsos ebédet, s némi italt (melyet a kommunista állam eltiltott) szívesebben vettek volna. Másnap hatalmas szélvihar volt, mely szétrombolta a díszek nagy részét, Jókai, ki ha élne, kissé ellenforradalmi érzésű volna – tudta volna ennek megfelelően ezt romantikus módon megírni.”²³

²¹ Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Budapest, 1983. II.: 576.

²² A gyilkos májusi diadaloszlop. *Budapesti Hírlap*, 1919. december 7. 10.

²³ Herman naplók 1. i. m. 69.

5. 1919. május 1-jei felvonulás a Köröndön. A MÁV felvonulói, a szekéren egy mozdony modellje, a háttérben Bethlen Gábor szobra földgömbbel letakarva. Fotó.

© Budapest-képtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

Lengyel József egy másik könyvében is megörökítette a vihart: „Másnap május volt, elseje, lengős-lobogós tavaszi szél, és félelemesen dübörgő és komoran vidám menet. Sok ablakban csokrok és zászlók virítottak, és sok ablak félig lehúzott redőnnyel hunyorított, mint célzó szem. Estére viharra nőtt a szél, zászlórudak törtek, diadal- kapuk nyöszörögtek, díszítések hullottak.”²⁴ Kelen Jolán is írt a nagy viharról: „Este- felé pusztító, romboló zivatar támadt, és szétzilálta csodás szimbólumainkat. Tépte, szaggatta a Köröndön hatalmas vörös földgömbjeinket, szakította le az Andrássy út végi szemérmesen megbúvó királyszobrokról az eltakaró piros lepleket, verte, pas- kolta a művészi dekorációkat könyörtelenül. Ott heverték azok földre teperve, megcsúfolva. Tudatunkat még könyörtelenebbül tépázták a harctérről szállongó hírek. Május elsejének estéjén sok reményt tönkrezúzott ez a nagy vihar.”²⁵ (5. kép)

Azt, hogy mit is rombolt szét a szélvihar, az utóbbi évtizedben többen is re- konstruálták.²⁶ Ezek a rekonstrukciók főképpen a *Népszava* és a *Vörös Ujság* május

²⁴ Lengyel József: *Prenn Ferenc hányatott élete*. 5. kiad. Budapest, 1969. 187.

²⁵ Kelen Jolán: *Eliramlik az élet...* Budapest, 1976. 140.

²⁶ Voigt Vilmos: Éljen és virágozzék... (A budapesti május elsejéről). *Budapesti Negyed*, 2, 1994, 1. no. 3. 166–186.; Vörös Boldizsár: Történelmi hősök, új rendszerek. Emlékszobrok Szovjet-Oroszországban és a Magyarországi Tanácsköztársaságban 1917–1918. *Mozgó Világ*, 24, 1998, 5. 85–105.; Vörös Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalása 1918–1919. *Budapesti Negyed*, 8, 2000, 3/4. no. 29/30. 144–172.; Vörös Boldizsár: „A múltat végképp eltörölni”?

1-én és 3-án megjelenő számaira, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum Fényképtárában őrzött fotókra és a korabeli filmhíradókra támaszkodtak.²⁷ Azonban ennél jóval több forrás áll rendelkezésünkre, hiszen a nagy eseményről és a három hétig tartó előkészületekről sok lap, így pl. *Az Est*, a *Pesti Napló* vagy a *Pesti Hírlap* is beszámolt, és a képes újságok, magazinok, mint a *Vasárnapi Ujság*, az *Érdekes Ujság* vagy a *Tolnai Világlapja*, korabeli fotográfiák alapján nagyobb fotó-összeállításokat is közöltek az eseményről²⁸: ezekből és a ránk maradt visszaemlékezésekből, továbbá a levéltári és egyéb kutatásokból újabb részletek derülnek ki, illetve néhány adat (például nevek feloldása) pontosítható, korrigálható.

A KONCEPCIÓ ÉS A RENDEZŐSÉG KÉRDÉSE: FALUS ELEK VS. BIRÓ MIHÁLY

„A Magyar Tanácsköztársaság kormánya az idei május elsejét olyan hatalmas és impozáns munkásünnepé akarja avatni, hogy jelentőségében messze fölül szárnyalja az összes eddigi népünnepeket. A kormány azt akarja, hogy *történelmi nap legyen* az idei május elseje, s ezen a napon valami olyan hatalmasat akar rendezni a nép számára, hogy *örökké felejthetetlen legyen*. A Magyar Tanácsköztársaság kormánya május elsejének intézésével és rendezésével Szamuely Tibor népbiztost bízta meg. Szamuely tegnap délután öt órára magához hívatta a magyar irodalmi és művészvilág tagjait, hogy velük az ünnep rendezésének nagyobb vonásait megbeszélje. Szamuely előadta, hogy ezen a napon *az egész városnak vörösnek kell lennie*. Minden házon vörös zászlónak kell lengenie, a középületeket, köztereket művészileg kell feldíszíteni” – számolt be *Az Est* a május 1-ei felvonulás előkészítésére összehívott gyűlésről. „Bródy Sándor úgy gondolja, hogy nemcsak ötletekben gazdagnak, hanem grandiózusnak is kell lennie az idei május 1-nek, hogy a Tanácsköztársaság kormánya ilyen módon is demonstrálja a burzsoáziának, hogy nem ellensége az artistikumnak, sőt ellenkezőleg, minden erőt és minden munkát felhajszol, hogy a művészet szolgálja

Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. Budapest, 2004. 88–92.; Révész Emese: A múltat végképp eltörölni, helyett, legalább gyorsan elfedni. A Tanácsköztársaság május elseji ünnepségének dekorációi. *Artmagazin*, 11, 2013, 2. 8–13.; Szabó Viktor: *A magyarországi Tanácsköztársaság propagandája. Doktori értekezés.* Témavezető: Romsics Ignác. Eger, 2016. http://disszertacio.uni-eger.hu/16/1/Szab%C3%B3Viktor_%20%C3%A9rtekez%C3%A9s.pdf.

²⁷ Ld. pl. Szabó Viktornál: „A május elseji ünnepségek bemutatására a következő források alapján kerül sor, melyekre a későbbiekben külön nem hivatkozom: A mai nagy ünnepnap. *Népszava*, 1919. május 1. 10–11. – A magyar proletárság piros májusa. *Népszava*, 1919. május 3. 2–6. – A májusi ünnep. *Vörös Ujság* 1919. május 1. 7. – A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság* 1919. május 3. 3–7. – Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény Fotótára – *Vörös Riport Film* 5 (1919. május) – Vajda Manó (szerk.): *A Vörös május 1919.* Közköztatásügyi Népbiztosság, Budapest, 1919.”

²⁸ A folyóiratok képanyaga jóval gazdagabb annál, mint amit válogatásunkban meg tudunk jeleníteni: arra törekedtünk, hogy lehetőleg minden műalkotásról legyen egy azonosításra alkalmas kép.

latába állítsa. *Biró* Mihály szeretné, ha Budapest fantasztikus színben úsznék. Az egész főváros vörös legyen, olyan szép legyen, mint egy meseváros.” *Pogány Kálmán* művészettörténész, *Tarján Vilmos*, *Incze Sándor*, *Paulik Béla*, *Reinitz Béla* és mások felszólalása után „*Molnár* Ferenc annak a véleményének adott kifejezést, hogy a felvonulás az eddigi szokástól eltérően *ne egy főútvonalon* történjék meg, hanem a vezérkari tisztek úgy oldják meg a tervet, hogy a város minden főbb útvonalaán látható legyen a felvonulás...” Ez így is történt. „Végül megalakították a bizottságokat. A felvonulási bizottság tagjai lettek: *Kiss* Miklós városparancsnok, *Gábor*, *Pajor*, *Király*²⁹ és *Molnár* Ferenc. A szórakozási bizottságba kerültek: *Lugosi* Béla, *Hevesi* Sándor, *Jób* Dániel, *Márkus* László, *Bródy* Sándor, *Biró* Dezső, *Tarján* Vilmos, *Czakó* Gyula, *Csató* Kálmán. A díszítési bizottság munkáját *Faragó* Géza, *Biró* Mihály, *Falus* Elek, *Pogány* Kálmán, *Márkus* László és *Vértes* Marcell vállalta.³⁰ Az élmezőnyi bizottság tagjait *Erdélyi* Mór közéleti képviselő fogja kijelölni.” – zárta tudósítását *Az Est*.³¹ A *Pesti Hírlap* is beszámolt a tervekről, először április 10-én: „Szamuely Tibor népbiztost bízták meg az ünnepségek rendezésével, aki érintkezésbe lépett az írók, festők, szobrászok, tervezők legkitűnőbbjeivel. Lobogók és drapériák vörös színébe fog öltözni az egész város.”³² Szamuely Tiborné erre így emlékezett vissza, még egy szójátékot is megengedve magának: „Tibor kapott megbízatást az ünnep rendezésére – a többi megbízatása mellé! Írókonferenciát hívott össze a Városháza nagytermébe – a magyar írók majd mindannyian eljöttek. Sokukat még nem ismertem. Különösen örültem, mikor *Móricz Zsigmond*ot láthattam először közlőrl. Ott volt *Molnár* Ferenc, *Babits* Mihály, *Krúdy* Gyula, *Bródy* Sándor, a Sándor bácsi mellett ültem. A konferencia nem járt sok haszonnal. A megbeszélésen Tibor elnökölt. A javaslatok azonban megvalósíthatatlanok voltak. Az egyik író azt indítványozta, hogy az egész várost takarják be díszítésül zöld gallyakkal. Meglepetve tapasztaltam, milyen türelmesen fogadta a hasonló zöldsegeket.”³³ Április 17-én a *Pesti Napló*ban az előkészületekről ez jelent meg: „Vörösből, az élet színében fog úszni az egész főváros. A főbb útvonalaakat, a többi közt az *Andrássy* utat, a *Kossuth* Lajos utcát stb. gazdagon fogják feldíszíteni vörös lobogókkal, drapériákkal s a házak bizalmiférfiait felszólítják, hogy a lakók vörös szőnyegekkel, takarókkal és zászlókkal díszítsék a házaikat.”³⁴ És: „Ennek a grandiózus tömegnek elrendezése, vezetése igen nagy feladat. Ennek megfelelően lesz rendezői központ, amely állandó telefonösszeköttetésben áll majd a Városligetben, Vármezőn és a

²⁹ *Gábor* Andor író, *Pajor* Rudolf a szállodai, kávéházi és éttermi alkalmazottak szakszervezetének titkára, *Király* Albert pedig a szakszervezeti tanács tagja.

³⁰ A díszítési bizottság tagjai neveinek feloldása: *Faragó* Géza (1877–1928) festő, grafikus, *Biró* Mihály (1886–1948) festő, grafikus, *Falus* Elek (1884–1950) grafikus, iparművész, *Márkus* László (1881–1948) színházi rendező, író, műkritikus, *Vértes* Marcell (1895–1961) festő, grafikus.

³¹ Felejtethetetlen ünnepet rendeznek május 1-én. *Az Est*, 1919. április 10. 3.

³² Vörös Május Elseje. *Pesti Hírlap*, április 10. 6.

³³ Szamuely Tiborné Szilágyi Jolán: *Emlékeim*. Budapest, 1966. 79.

³⁴ A proletárság májusi ünnepe. *Pesti Napló*, 1919. április 18. 6.

Városmajorban székelő menetrendezőbizottságokkal. Az Andrássy út elején és végén, az Oktogonon, a nyugati pályaudvaron, a Károly körúton, a Rákóczi úton, a József körúton, a Baross utcában, a Baross téren, a Hungária körúton, a Kerepesi úton, a Széna téren és a Krisztina körúton rendező-állomások lesznek. Mentő- és segélyhelyeket állítanak fel a gyülekezőhelyeken, a menetvonalakon és a népünnepélyek színhelyén. *Kordont a Vörös Őrség fog tartani.*³⁵ Az ünnep közeledtén szaporodtak a felhívások és a bejelentések is: „A Városligeti Vajdahunyad ligeti játszótérre tervezett Zerkovitz-variété és kabaré előadását a nagy érdeklődésre való tekintettel az Ország-ház előtti hatalmas téren fogják megtartani. Itt lesz egyébként a székely szovjetnek a szoborlepleléssel kapcsolatos ünnepélye is.”³⁶ (33. kép)

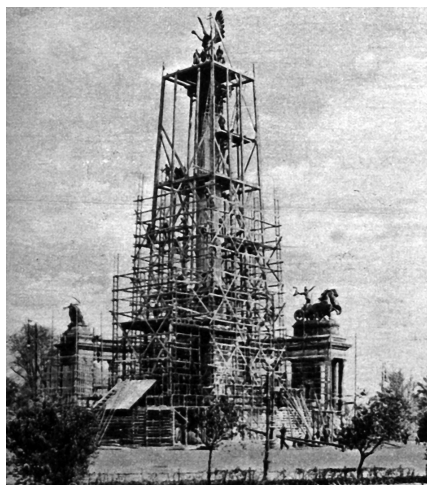
Április 16-án Herman Lipót is megbeszélésről számol be: „Estefelé a Fészekben még mindig nagydolog van. Vacsoránál szörnyen nagy tömeg, utána is odafönn. A vörös teremben Szamuely elvtárs vezetése mellett május 1-ei ünneprendezés megbeszélés, aggodalmam igaznak bizonyult, mert nagyon redukálódott a dolog, nincs se anyag, se pénz. Szóval a festés elmarad, amit nem is bánok, hiszen a rövid pár nap alatt úgysem lehetne semmi rendeset összehozni.”³⁷ Néhány hónappal később pedig már így emlékszik vissza: „Ha olvassa az ember az újságban (*Esti Hírek*) a rémregényeket lefőző történeteket a Lenin-fiúk rettenetes dolgairól, utólag is elréml a gondolatra, hogy milyen szörnyűségek vettek bennünket körül az elmúlt 4 1/2 hónap alatt. Hogy ezzel a rettenetes Szamuelyval egyszer együtt ültünk a Fészek zongoratermében, mikor a május 1-ei díszítést beszélte meg a fiúkkal (milyen elégtétel, hogy abban nem vállaltam munkát). Hogy amikor a szakszervezetben lefőztük a túlzó Uitzokat és Nemes Lampérthekeket, tulajdonképpen milyen közel állottam ahhoz, hogy Lenin fiúkkal vonjanak felelősségre, amiért a népbiztosság hivatalos szervei ellen, a direktóriumi tagok ellen foglaltunk állást.”³⁸ Szamuely neje ugyanerre így emlékszik: „Tibor előzőleg többször járt a Fészek-klubban, ahová művészek, írók, újságírók jártak. Engem is magával vitt néha. Egyik este a Fészekből jött haza és elmesélte: ‘Beszéltem a festőkollegáiddal és bíráltam őket, hogy forradalmár témájú képeket nem festenek. Márfy Ödön megfelelt rá: Mi már megcsináltuk a mi külön forradalmunkat.’ Tibor nevetett.” – Márfy minden bizonnyal a Nyolcak művész-csoport egy évtizeddel azelőtti fellépésére gondolt, és így a magyar modernizmus forradalmára. A kis anekdota azonban rávilágít arra, hogy a Tanácsköztársaság prominensei a képzőművészet szerepét inkább a propagandában látták. Pedig Szamuely Tibor legalább grafikus neje, Szilágyi Jolán révén képből lehetett valamelyest művészeti ügyekben, de a Forradalmi Kormányzótanács összetétele alapján nem is volt reális, hogy a művészettörténeti folyamatokat bárki is komolyan mérlegre tudja tenni. A népbiztosok és egyéb tisztségviselők javarészt mit sem

³⁵ A diadalmas májusi ünnep. *Pesti Napló*, 1919. április 17. 5.

³⁶ A májusi nagy ünnep. *Pesti Napló*, 1919. április 29. 5.

³⁷ Herman naplók 1. i. m. 65.

³⁸ Herman naplók 2. i. m. 15-16.

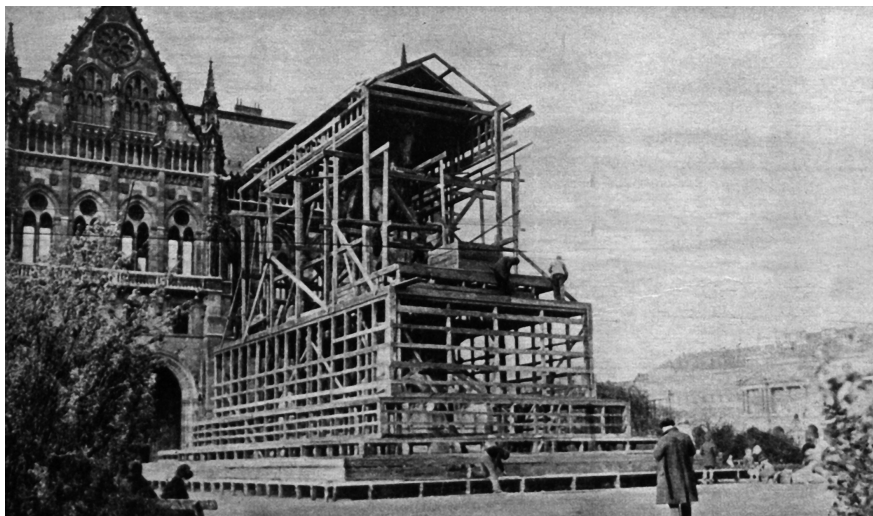
6. A Millenniumi emlékművet begerendázzák. Repr. *Érdekes Ujság*, 7. 1919. no. 18.

konyítottak a művészethez, Lukácsnak megvoltak ugyan a Vasárnapi Kör révén a kapcsolatai (Lesznainak köszönhetően a Nyolcakhöz is), de ízlése nem volt hozzá,³⁹ Pogány Kálmán művészettörténész pedig, aki a művészeti direktórium tagjai közül érdemi hatalmat kapott a kezébe, az első adandó alkalommal visszatért a frontra harcolni, legendásan bátor katonai vezetőként. Szilágyi Jolán, aki plakátcenzori teendőket is ellátott a Tanácsköztársaság idején, így folytatja visszaemlékezését: „Major István iparművész kapott megbízást arra, hogy Biró Mihállyal és Lóránt Istvánnal, az Iparművész Szövetség elnökével karöltve, mint művészeti vezető, szervezze meg a május elseji városdíszítést. Major írja visszaemléke-

zésében, hogy bemutatták Tibornak a terveket: ‘Minden tervet gondosan megtekintett, közölte velünk elképzeléseit. Nagyon meg volt elégedve, de a költségvetést ötmillió koronára csökkentette! Kifejtette: Ha a Tanácsköztársaság tízmillió koronát tudna szétosztani a hadirokkantak között, akkor ünnepelné legméltóbban május elsejét. Sajnos nem vagyunk olyan anyagi helyzetben.’ Háromtagú direktóriumot választatott ezügyben: ‘Ha Budapest ünnepi díszítése ötmillió koronánál többbe kerül, a háromtagú direktórium a fejével felel.’- mondta és eltávozott. Néhány nap múlva, Tibor utasítására, értesítették a rendezőseget, hogy a VIII. kerületi józsefvárosi pályaudvaron, tehervagonokban nagy mennyiségű papírvászon fekszik. A dekorációs probléma anyagi része így megoldódott.”⁴⁰ (6-7. kép) Major István iparművész tanár és a Herman által is emlegetett iparművész szakszervezeti vezető neve másutt nem kerül elő, ellentétben Biró Mihállyal, akinek a *Népszavából* ismert kalapácsos embere a város több pontját is díszítette monumentális méretben, szobor és plakát formájában május elsején. Azonban, ha hihetünk a kiváló, a Nyugat könyvborítóit is tervező, egyedi színpadképeiről és szecessziós enteriőrjeiről ismert, a Herman-naplókban sommásan olykor csak „berendezőként” emlegetett *Falus Elek*nek, akit amúgy Herman, noha barátok voltak, folyton csepi a naplójában, akkor őt kell a díszítési munkák szellemi atyjának, főrendezőjének tartanunk, míg Birót, Majort, Lórántot inkább az anyagi és politikai felelősség terhelhette: „A Tanácsköztársaság

³⁹ Vö. Forgács Éva új könyvének a Vasárnapi Körrel szóló tanulmányával: Éva Forgács: *Hungarian art. Confrontation and revival in the modern movement*. Los Angeles, 2016. – The safe haven of a new classicism: György Lukács, Lajos Fülep, Leo Popper and the quest for aesthetics, 1904-1912.

⁴⁰ Szamuely Tiborné 1966. i. m. 80.

7. Andrassy lovas-szobra a gerendák között. Repr. *Érdekes Ujság*, 7. 1919. no. 18.

május 1-jei városdekorálásának szervezését nem Biró Mihály végezte. Szamuely engem hivatott, nekem adta fel a kérdést, még április legelején: hogyan lehetne a várost nagy arányokban dekorálni? – hogy »Újpesttől Promontorig minden vörösben ússzon« – így mondotta. Válaszom: »Idő nincs már, ha lenne, nincs anyag, de ha ez is lenne – ehhez nem egy és nem három, de száz jól organizált művész kell!!« Leírni!! – megtörtént! A várost felosztottam, a legjobb építésszek, negyvenhatan párosával vagy hármassával nekifogtak – mindenki szerzett a saját területére festőt, szobrászt, segéderőket, stb. Itt kapcsolódott bele Biró és a többiek, egy már teljesen elgondolt, egységes városdekorálásba. Én Pogánnyal és Herquettel az Andrassy utat a Millenáris emlékkel – terveztem, Biró, Péter⁴¹ a várat. Én rendeltettem a katonáéktól maradt papírvásznat – ez mentett meg bennünket –, ebből volt nagyon sok. Születtek remekművek: a Nyugatinál Málnai remek kördíszítése, Jánszkyé a Népszínháznál, stb. Zala személyesen kérte tőlem, hogy ő akar az általunk lefödött Árpád fölé »valamit« csinálni. Éjjel-nappal csinálták is vagy tízen Marxot a két fiatal munkással – ő meg kijárt ellenőrizni; jobb lett az Árpádnál. Így volt. A pénzügyeket főleg Biró csoportja intézte, és az ellenőrzést is, ebben semmi részem.⁴² Kétségtelen, hogy színházi és épületdekorációs tapasztalatai miatt erre a nagy képzelőerőt és gyakorlati jártasságot igénylő installációs feladatra Falus lehetett a legalkalmasabb, hiszen addigra több monumentális dekorációs megbízást is maga mögött tudhatott, köztük olyan köztéri installációs munkákat, mint az 1907-es városligeti művész-majális víziparádéja.⁴³ Ilyen léptékű feladatról, mint egy egész város enteriőrként, vagy

⁴¹ A kinyomtatott szövegben Biró Péter szerepel, de ez nyilvánvaló sajtóhiba, Falus Elek Biró Mihály grafikusra és Péter Sándor díszlettervezőre gondolhatott.

⁴² Falus Elek jegyzetei Pór Bertalan cikkéhez. *Nagyvilág*, 14, 1969, 2. 273.

színpadként történő berendezése, minden bizonnyal nem álmódott. Állítása, melyet egy – Bortnyik jóvoltából a halála után közölt – levélből ismerünk, Pór Bertalannak van adresszáva, feltehetően azért, mert Pórnak addigra megjelent a *Szabad Művészet*ben egy visszaemlékezése, melyben Biró Mihályt nevesíti a május elsejei városdekoráció rendezőjeként: „Pompázatos volt a művészetnek ez a kivonulása az utcára. Azt hiszem, ez a legelső szabad május nagy szociális jelentősége mellett sokunkban mint a monumentális dekorativitás felejthetetlen emléke él. A munkák elvégzésére az Iparcsarnokot és a Sportcsarnokot⁴⁴ bocsátotta a Forradalmi Kormány a művészek rendelkezésére. Itt dolgoztak százával a művészek, kommunisták és nem-kommunisták. Ennek a hatalmas munkának szervezője Biró Mihály volt, aki a Művészkлуб Rózsa utcai épületéből irányította a munkát.”⁴⁵ Azonban Pórnak fennmaradt egy eredeti, gépiratos visszaemlékezése (pontosabban egy vele készült interjú leirata) a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattárában, amelyből kiderül a gyakorlati munkamegosztás: „A május elsejei dekoratív munkát az egész városban Falus Elek tervezte. Részletekben a munkát Biró Mihály adta ki. Biró Mihály minden tekintetben százszázalékos ember és százszázalékos forradalmár volt, mint ezt a plakátjai is mutatják.”⁴⁶ Falus Elek viszont nem számított százszázalékos forradalmárnak, éppen ellenkezőleg – meglehet, ez az oka annak, hogy a nevét aztán gondosan kifejejtették a *Szabad Művészet*ből. De létezik Pórnak egy olyan visszaemlékezése is, mely a Párttörténeti Intézet archívumában rejtőzött és csak 1989-ben jelent meg, általában elkerülve a kutatók figyelmét. Ebben Pór még jobban konkretizálja a munkamegosztást: „Május elsejére a díszítést és tervezést egy Falus Elek nevű iparművészféle ember csinálta, igen tehetséges volt. A képzőművészeti részt ezen belül Biró Mihály. A Rózsa utcában, gróf Andrássy Jenő volt palotájában volt egy művészkлуб. Itt folyt a május elsejei díszítések előkészítő munkája a festők és szobrászok részéről.”⁴⁷ Igen érdekes, hogy Beck Ö. Fülöp hogyan emlékszik vissza a szobrászok munkájára: „A köztereket ez alkalomra vörös papírvászonnal díszítették fel, és mindenfelé a városban nagyméretű fehér gipsz-szobrokat helyeztek el. Becsülöm legalább húszra kollégáimnak számát, akik ezeken a ‘propaganda-szobrokon’ – így nevezték őket – dolgoztak. Lázás munka folyt. Némelyik szobor létrehozására ketten-hárman is összeálltak, így például a Berliini-téren felállított, kalapáccsal suhintó, óriási ‘vörös munkás’-on is többen dolgoztak. A még nagyobb méretű Marx-műnél, amely az egész millenniumi emlékművet beborította, vörös vászonból készült építményével, az idősebb szobrász néhány

⁴³ A művész-majális. *Budapesti Hírlap*, 1907. május 29. 8.

⁴⁴ Sportcsarnokon itt Pór valószínűleg a Tattersallt érti.

⁴⁵ Pór Bertalan: Emlékezés 1919-re. *Nagyvilág*, 14, 1969, 2. 273. (a *Szabad Művészet* 1949. február-márciusi száma alapján).

⁴⁶ Pór Bertalan emlékezése a Tanácsköztársaság művészeti életéről. A gépelt leíratot készítette Németh Lajos. MDK-C-II-682. (141.) 6. A szöveg megjelent: *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete*. Sajtó alá rend. Kiss Dezső. Szerk. és bev. Németh Lajos. Budapest, 1960. 147.

⁴⁷ Pór Bertalan a Művészeti Direktóriumban végzett tevékenységéről. Pór 1989. i. m. 121.

fiatalt vett maga mellé, akiknek neve azonban nem szerepelt. Ilyen gigantikus vörös építményekkel más helyeken is díszítették a várost, például a Parlament előtt, az Alagút előtt, ahol Lenin és mások óriási méretű mellszobrainak környezet-megoldásait képezték. A Körönd négy szobrát nagy vörös gömbökkel fedték be, új szobrok dísz nélkül. Jó építészek tervezték és szerkesztették ezeket a papírchitektúrákat, olyanok, akiket ellátásuk nevében foglalkoztatni kívántak.⁴⁸ Pogány Kálmán művészettörténész, a Művészeti Direktórium fő embere pedig egy új nevet is említ a munkálatok élén, az Igazoló Bizottság előtt tett vallomásában: „Zala is csinált szobrot, mégpedig nagy lelkesedéssel és a többiek is mindnyájan, akikre nem is számítottunk. Egy sem tagadta meg működését. *Lányi*⁴⁹ vezette és szervezte meg a szobrásmunkálatokat. Úgy hallottam, hogy a májusi ünnepség szobrásmunkálatai több millióba kerültek.”⁵⁰

Mindezen források alapján talán kijelenthetjük, hogy a május elsejei városinstalláció, mint kollektív mű több tucat ember munkája, politikai koncepciója **Szamuely Tibor**, művészi, építészeti koncepciója pedig **Falus Elek** nevéhez köthető kiemelten, aki kijelölte a főképpen építészekből álló tervezőgárdát, de a festők munkáját és a konkrét szervezést **Bíró Mihály** irányította és felügyelte, afféle összekötőként a politikai megbízottak, a díszítő bizottság és a művészek között. Pogány Kálmán állítása szerint a szobrásszok munkáját **Lányi Dezső** fogta össze.⁵¹ A díszítő bizottság (*Faragó Géza, Bíró Mihály, Falus Elek, Pogány Kálmán, Márkus László és Vértess Marcell*) feladata volt az olyan, olykor tényleg utópisztikusnak (és egyben megvalósíthatatlannak) bizonyult rendelkezések megszövegezése is, mint amilyen *Az Est* hasábjain jelent meg április 29-én a nők ajánlott vörös ruházatáról: „A május elsejei díszítő bizottság kéri az elvtársakat, hogy erkélyeiket és ablakaikat vörös szőnyegekkel és drapériákkal díszítsék május elsején. A menetben részt vevő elvtársnők a lehetőséghez képest vörös színű ruhában vagy kalapban jöjjenek.”⁵²

Pór máskor is beszélt 1919-es emlékeiről: „Az 1919-es május 1-e volt számomra a világ legszebb ünnepe. E nagy ünnepség megrendezésében is tevékeny részt vett a Művészeti Direktórium, és a legjobb építészek, szobrásszok, festők, grafikusok álltak sorompóba, hogy a magyar munkásosztály az első szabad május elsejét méltó környezetben ünnepelje. Én is közreműködtem ebben, egy nyolc méter magas, hatalmas pannót készítettem, mely beborította a Múcsarnok egész homlokzatát” – nyilatkozta

⁴⁸ *Rippl Rónai emlékezései. Beck Ö. Fülöp emlékezései.* Sajtó alá rendezte Farkas Zoltán. Budapest, 1957. 326.

⁴⁹ Lányi Dezső (1879–1951) szobrász.

⁵⁰ Pogány Kálmán kihallgatási jegyzőkönyve. Dátum nélkül. Eredeti jegyzőkönyv a Bp-i 1. sz. Állami Levéltárban [ma: Budapest Főváros Levéltára], másolata az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattárában. Idézi: Kontha Sándor: A Tanácsköztársaság képzőművészete. A kutatás és értékelés problémái. *MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*, 26, 1969, 1/4. 43.

⁵¹ Ezt más forrás eddig nem erősítette meg.

⁵² A kormányzótanács rendelete május elsejének megünnepléséről. *Az Est*, 1919. március 30. 2.

Pór Bertalan a *Magyar Nemzet*nek 1954-ben és az is kiderül visszaemlékezéseiből, hogy a *Vörös Hadsereg* című művet, mely, ha Pór ekkori munkáiból indulunk ki, valóban progresszív műalkotás lehetett, a másnapi vihar letépte a homlokzatról és megsemmisítette, pedig már csak grandiózus méreténél fogva is a magyar modernizmus fontos fejezetének, a monumentális falkép- és pannófestészetnek válhatott volna egyik reprezentánsává.⁵³ A Pórral készült hosszabb beszélgetés gépelt leírata megjelent a Németh Lajos és Kiss Dezső által szerkesztett, ma már alig fellelhető forráskiadványban is, mely *A magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete* címet viseli, és a Közoktatásügyi Népbiztosság a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található művészeti vonatkozású anyagából készült válogatást is tartalmazza. Kivéve a május elseji városdekoráció iratanyagát, amelyről dodonai módon csak ennyi olvasható a különben rendkívül alapos előszóban: „Ugyancsak hiányzik a május 1-i ünnepségek dekorációs munkáira vonatkozó iratanyag is. Az e témakörre vonatkozó forrásanyag publikálása már a következő kiadvány feladata.”⁵⁴ A következő kiadvány már nem jelent meg, mindenesetre az Országos Levéltár azért őriz néhány, a május elseji ünnepségre vonatkozó iratot is. „Átírat a szociális termelés népbiztosához a májusi ünnepélyhez szükséges anyagok átengedése tárgyában” – ez áll egy Rákosi Mátyásnak címzett irat kopfjában.⁵⁵ Ebben Pogány Kálmán azt kéri, hogy „a május hó 1-én rendezendő nagyszabású ünnepély díszítési munkálataihoz szükséges anyagok Biró Mihály elvtárs bejelentései alapján, aki a munkák vezetésére kapott megbízást, az ünnepélyt rendező bizottságnak akadálytalanul rendelkezésére bocsáttassanak.” Ugyanakkor Pogány a hadügyi népbiztostól két autót kér, egyet Biró, egyet pedig a díszítő bizottság részére (melynek Falus is a tagja), a szervezés lebonyolítására. Április 14-én kelt az az irat, amelyben Pogány Kálmán a művészellátó boltok zár alá vételéről intézkedik, azzal a hivatkozással, hogy „a belföldön található ilyen anyag nagyon kevés, ezt is dilettánsok vásárolják össze, s így behozatal hiányában hivatásos művészeinket az a veszély fenyegeti, hogy nem tudják munkájukat, tanulmányaikat folytatni.” A boltok tulajdonosait, telephelyét konkrétan nevesíti is: Kreutle Ferenc, Dóri Ede, Erdélyi Emil, Kraye E. és Tsa, akik a Kammermayer, Nagymező, Izabella utcában és az Árpád úton tartanak fenn raktárakat. Feltehetően a művészellátó boltok köztulajdonba vételére is azért volt ilyen sürgetően szükség, hogy a képzőművészek egyetlen nagy tanácsköztársasági közös megbízatásához, a május elseji dekorálási munkákhoz minden eszköz adva legyen.

A BESZÉLŐ VÁROS – AZ ALKOTÓK ÉS AZ AZONOSÍTHATÓ MŰVEK KÉRDÉSE

Más orgánumok mellett a *Pesti Hírlap* megadta a Falus által kijelölt építészek és iparművészek neveit is (a művészek azonosítására lábjegyzetben tettünk kísérletet): „A díszítő munkákat a következő művészek tervezték: A Fürdő-utcát és Andrassy-

⁵³ Pór Bertalan: Legszebb emlékeim. *Magyar Nemzet*, 1954. március 21. 3.

⁵⁴ *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete* 1960. i. m. 3.

⁵⁵ MNL Országos Levéltára, iratszám: 1919-27-es fond, 5.27.77415

utat a millenniumi emlékgig *Falus Elek*, *Herquet Rezső* és **Pogány Móric**, a Városligetet **Maróthy Géza**, a Berlini teret, Nagykörutat és Boráros teret **Málnay, Medgyes, Scheiber és Jónás**, a Lipót körutat és Margit hidat **Skuteczky és Szende**, a Margitszigetet *Ferenczy Sándor*⁵⁶, a Vörösmarty, Margit körutat és Krisztina körutat **Földes, Körmendy és Lakatos**, a Várhegyet, Alagutat, Lánchidat, Erzsébet hidat és Margit-rakpartot **Biro, Makoldy és Péter**, a parlamentet, Ferenc József teret, Dunapartot és Petőfi teret **Bálint, Jámor és Faragó Géza**. A Keleti pályaudvart, Rákóczi utat, Kossuth Lajos utcát és Erzsébet hidat **Englerth, Jánszky és Spiegel**. A Gellért-teret, Ferenc József hidat, Vámház- és Múzeum körutat, Calvin teret **Hickisch és Wannenmacher**, a Károly-körutat, Deák-teret és Vilmos császár-utakat **Kaes és Menyhért Miklós**.⁵⁷ A Falus által kijelölt háromfős csoportok verbuválták a további munkaerőt, segédmunkásokat is. De megjelent például közvetlenül az ünnep előtti napokban egy másik lista is, *Az Estben*⁵⁸: „Most sokan vannak elfoglalva a május elsejei ünnepség előkészítése körül. A szobrászok közül **Lukácsi Lajos** készíti Szabó Ervin háromméteres, gipsz mellszobrát. Marx nagy szobra, amely a millenniumi emléknél fog állani, **Zala György** munkája lesz. Liebknecht szobrát **Gnádig Sándor**, az öt méter magas vöröskatona-szobrot **Kara Árpád** tervezi. A

⁵⁶ Makoldy József: Budapest díszítése május 1-én. *Építő Ipar – Építő Művészet*, 1919. május 4. 43. évf. 14. sz. 111. A cikkben Kotsis [(Iván) (?), (1889–1980, építész)] neve is szerepel.

⁵⁷ A proletáralom májusi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1919. május 3. 4. A nevek feloldása: Falus Elek (1884–1950) grafikus, iparművész, belsőépítész, Herquet Rezső (1884–1948) építész, Pogány Móric (1878–1942) építész, Maróti Géza (1875–1941) építész, Málnai Béla (1878–1941) építész, Scheiber Miklós (1880–?) építész, Medgyes Alajos (1892–?) építész, Jónás Dávid (1871–1951) építész, Skuteczky Sándor (1883–1944) építész, Szende Andor (1886–1972) építész, Ferenczy Sándor (1895–1931) építész, Földes Ede (1880–1927) építész, Körmendy Nándor (1894–1969) építész, festő, belsőépítész, Bíró Mihály (1886–1948) festő, grafikus, szobrász, Makoldy József (1890–1957) építész, festő, grafikus, Péter Sándor (?–?) belsőépítész, díszlettervező, iparművész, Bálint Zoltán (1871–1939) építész, Jámor Lajos (1869–1955) építész, Faragó Géza (1877–1928) iparművész, grafikus, Englerth Károly, (1880–?) építész, Jánszky Béla (1884–1945) építész, Spiegel Frigyes (1866–1933) építész, Hikisch Rezső (1876–1934) építész és Wannenmacher Fábán (1882–1967) építész, Kaesz Gyula (1897–1967) építész, belsőépítész, Menyhért Miklós (1878–1935) építész, belsőépítész. A kiemeléseket Makoldy József cikkéből vettük át, aki szintén közli ezt a listát. A korabeli sajtóban található neveket Szabó Viktor is feloldotta hivatkozott disszertációjában. Skuteczkyt, Szendét és Scheibert nem sikerült azonosítania, Herquet nevét Herguetnek, Péter Sándort Péter Károlynak írja, Földes Ede helyett Földes Imrét ír. Herquet a Herman-naplókban mindenütt q-val szerepel. Voltak, akiket a Magyar Mérnök- és Építész Egylet Tanácsa a Tanácsköztársaság után elmarasztalt a május elsejei dekorálásban való részvételük miatt, például Földes Edét, Kaesz Gyulát, Maróti Gézát, Menyhért Miklóst, Skuteczky Sándort, Szende Andort, Hikisch Rezsőt, Pogány Mórict, Medgyes Alajost, Jámor Lajost, Wannenmacher Fábiant, Spiegel Frigyes írásban megintették, továbbá Málnai Béla kamarai tagságát 3 évre fel is függesztették, mert ő egy műegyetemi tanári kinevezést is elfogadott – az ilyen adatok az azonosításhoz biztos támpontot jelenthetnek.

⁵⁸ *Az Est*, 1919. április 27. 3.

8. Építik a diadalkapukat a Kőgyő-téren. 1919. május 1.
6 cm x 4 cm-es kontaktmásolatok, fotópapíron.
© A Földvári Books jóvoltából.

grafikusok közül *Basch Árpád*, *Tuszkay Márton*, a festők közül *Medgyesy László*, *Honti Nándor*, *Bardócz Árpád*, *Sándor József*, *Tipary Dezső* és *Pán József* vesz részt az ünnepség rendezésében.⁵⁹ *Bardócz Árpád*, *Horti Nándor*, *Kövér Gyula*, *Medgyes László*, *Tuszkay Márton* és *Sándor József* nevét a festők között a *Pesti Napló* is említi.⁶⁰ Az Iparcsarnok díszítésénél újabb nevek merülnek fel: „Két szimbolikus kép is egészítette ki a csoportokat. Az egyik *Diósy, Bartha és Horváth*, a másik *Erbits, Predharszky és Vithally*.”⁶¹ Az összköltségekről a munkálatokban részt vevő Makoldy ezt írta: „A díszítés költsége kereken négy milliom, mely összegben bennfoglaltatik az anyagok ára, a munkabérek, fuvarozás, a művészek honoráriumai. A nagy területet felölelő dekorálást és annak gazdagságát tekintve ez az összeg nem nagy.”⁶² De a díszítés nem csak a nagy csomópontokra terjedt ki, ahogy azt a továbbiakban tételesen is felsoroljuk. (8. kép) Mindenki díszített a saját környezetében, minden olyan helyszínen, ahol az ünnepély több tucat szónoka közül valaki fellépett, voltak installációs elemek, ahogy ezt Gárdos Mariska elbeszéléséből tudjuk: „Az első szabad május 1-én több helyen beszéltem az ünneplő tömeghez. Mindenütt, ahol mint a

⁵⁹ Kara Árpád grafikus, szobrász, Lukácsy Lajos (?) (1876–1927) szobrász, Gnädig (Gnädig) Sándor 1903–1908 között tanult az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskolában, Tuszkay Márton (1884–1940) grafikus, plakáttervező, Honti Nándor 1878–1961, Bardócz Árpád 1882–1938 festő, [Gy.] Sándor József (?), festő, Tipary Dezső (1887–1967) festő, Pán József (1901–1956) festő, díszlet- és jelmeztervező. Vö. Bardoly 2017. i. m. 93. A kérdőjel a forrásban található névírásból való eltérés miatti bizonytalanságot is jelzi. A nevek azonosítása nem minden esetben magától értetődő, mert a vezetéknevet elírhatták, vagy több művész is viseli, vagy nem találni adatot arról, hogy a feltételezett közreműködő valóban részt vett a díszítésben. Medgyesy László esetében vagy Medgyes László (1892–1940-es évek második fele) festő, grafikusra, vagy Medgyessy Ferencre gondolhattak, aki saját műtárgylistája szerint a 2 méteres Engels-fejet készítette, de mivel két listán is szerepel a név, és a *Pesti Napló* listáján egyértelműen Medgyes Lászlóként, talán inkább a MA kiállítótermében is kiállító képzőművészről van szó. A szobrászok között nem említik Zala Györgyöt, Kisfaludi Strobl Zsigmondot és Szamosi Soós Vilmost, akikhez pedig konkrét művet is tudunk kötni (így pl. Szabó Ervin büsztjét Szamosi készítette, vagy legalábbis instruálta), a festők listájáról pedig hiányzik Uitz és Pór is, továbbá a más cikkekben említett iparcsarnoki pannó vagy a „Munka Háza” frízének alkotói, így ezt a listát közel sem tekinthetjük teljesnek vagy teljesen megbízhatónak.

⁶⁰ A proletárok nagy ünnepe. *Pesti Napló*, 1919. május 3. 4. Kövér Gyula (1883–1950) festő – az ő neve csak ezen a listán szerepel.

⁶¹ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3. Diósy Antal (1895–1977) festő, Barta Ernő (1878–1956) festő, grafikus, plakátművész, Horváth Jenő (1892–?) festő, grafikus, Erbits Jenő, (1893–?) grafikus, az „Állj mellénk a Vörös hadseregbe” (1919) c. plakát tervezője. A Predharszky nevet a magyarországi felsőoktatási intézmények névsora alapján talán Predmerszky Bélaként (szül.: 1894) oldhatjuk fel, a Vithally nevet pedig esetleg Vitalis Jánosként (szül.: 1891). Előbbi végbizonyítványt szerzett, míg utóbbi csak két évet járt az Iparművészeti Iskolába. Szabó Viktor Predharszki Józsefként és Vitalis Erzsébetként azonosította az alkotókat, ám ilyen nevű diákok nyomára nem sikerült bukkanni a képző- és iparművészetet oktató intézményekben.

⁶² Makoldy 1919. i. m. 111.

Vörös Újság tudósítója megjelentem, fel kellett szólalnom. Hivatalosan lajstromozott előadója annak a hatalmas gyűlésnek voltam, melyet a Baroccaldi-cirkuszban rendeztek.⁶³ Ezt a helyiséget is nagyon szépen feldíszítették. A bejáratot vörös élővirág és zöld lombdíszes sátor alkotta, mely hosszan elnyúlt, akárcsak valami alagút. Az ötletes táblák, feliratok, szobrok, festmények közül is kivált egy hatalmas, fekete katalfalk. A koporsón óriási betűkkel ez a felírás volt olvasható: Itt nyugszik a kapitalizmus, örök békesség fényeskedjék neki! Tetején pedig oroszlán feküdt, mintha csak meg akarta volna akadályozni, hogy a kapitalizmus feltámadhasson. Szájában fehér tábla díszelgett piros betűkkel: Nincs feltámadás!”⁶⁴

A számtalan ideiglenes műtárgyból a következőket sikerült biztosan⁶⁵ alkotóhoz rendelni: Faragó Géza és Székely Andor a „Munka Házának” *Világ szabadság és Forradalom* című pannóit a Parlamentnél, (36. kép) Medgyessy Ferenc két méteres *Engels*-fejét,⁶⁶ Szamosi Soós Vilmos *Szabó Ervin* mellszobrát,⁶⁷ (9.b. kép) Kisfaludi Strobl Zsigmond *Őszi rózsás katonájának* felnagyított, egészalakos szobrát az Alagút-nál és a Parlamentnél (23. és 36. kép), Zala György *Marx*-csoportozatát a Millenniumi emlékműnél (18. kép), Uitz Béla két pannóját, a *Földműves-szegénységet* és a *Városi proletáriátust* a Millenniumi emlékművön (18. kép), Pór Bertalan: *A Vörös Hadsereg* című pannóját a Műcsarnok homlokzatán és Istók János szobrát, a *Munkát*. (33. kép)

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KÖZTÉRI MŰVÉSZETI ALKOTÁSA: AZ IDEIGLENES EMLÉKMŰVEK HÁLÓZATA – „KOLOSSZUS SZOBROK” VS. ÓRIÁSI PANNÓK: A MODERNSÉG KÉRDÉSE

Kassák is megemlékezik az előkészületekről: „Közben hangos sietséggel folyik a készülődés május 1-ének megünneplésére. Minden összeszedhető textilanyagot és papírsákokat összeszednek, a gyárakban megfestik vörösre, hogy rikító ünneplőbe öltöztethessék a komor, lefáradt várost. A főbb vonalakon állványokat emelnek, és építik a készülő monumentumok talapzatait. Kissé halotti torra készülődés ez, de a tömegek szerencsére nem okoskodnak a fölött, amit látnak.”⁶⁸ A festés sem maradt el, az Iparcsarnok épületében már készültek a monumentális vásznak, míg „a Tattersallban már hetek óta serényen dolgoznak a szobrászok azokon a hatalmas méretű szobrokon, a melyek az útvonalak építészeti hatását fogják fokozni.”⁶⁹ (9.a, 9.b-10. kép)

⁶³ A cirkusz a Városligetben állt, nevezték Barokaldi Néparénának is. Egészen 1938-ig fennállt.

⁶⁴ Gárdos Mariska: *Kukoricán térdelve*. Budapest, 1964. 48–49.

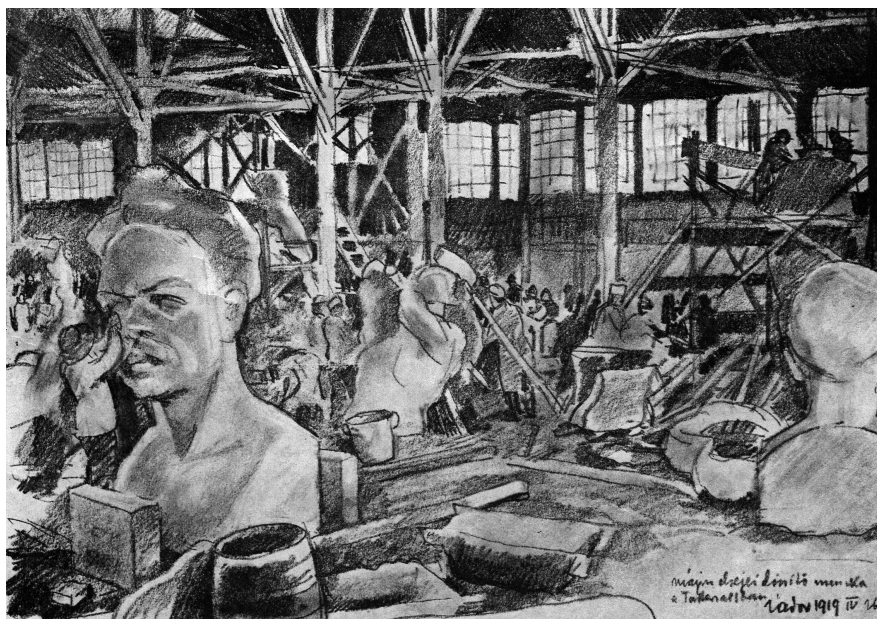
⁶⁵ Más forrásból meg nem erősítve, de Liebknecht mellszobrát talán Gnádig Sándorhoz rendelhetjük, és ismert az Iparcsarnok pannóinak alkotói névsora is.

⁶⁶ Sz. Kürti Katalin: *Medgyessy Ferenc*. Budapest, 1983. 64. Az információt elsőként László Gyula közölte: *Medgyessy Ferenc életműve*. Debrecen, 1972. 11.

⁶⁷ A fotó önmagában, néhány soros kísérfőzővel jelent meg az *Új Tükör*ben, 1977. március 20. 12.

⁶⁸ Kassák 1983. i. m. II.: 574.

⁶⁹ A Nagy Május Elseje. *Az Est*, 1919. május 1. 2.

9. a. Előkészületek a május elsejei ünnepre. Díszítő munkák a Tattersallban.

Zádor István rajza. (Szamosi Soós Vilmos szobrával az előtérben).

Repr. *Vasárnapi Ujság*, 66. 1919. no. 18. 205.

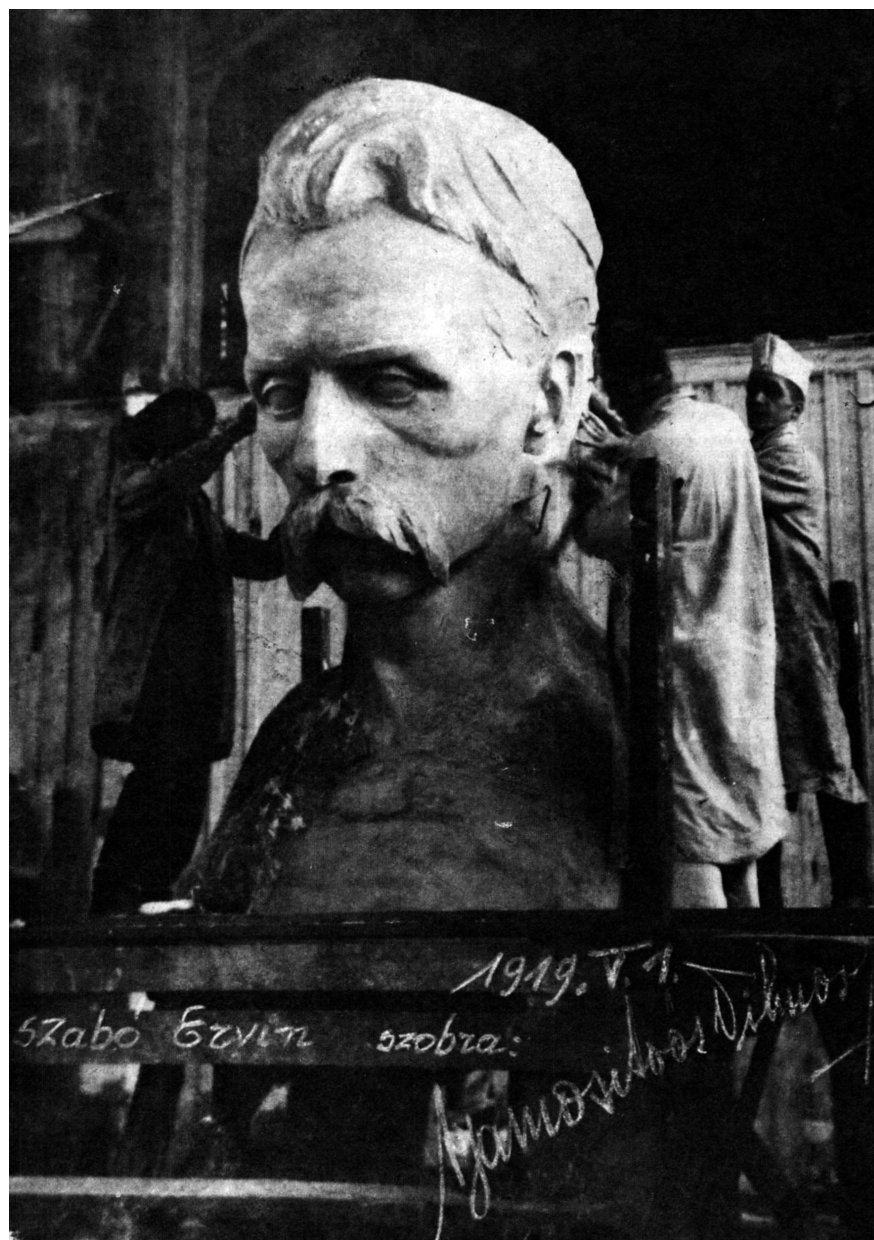
„A Vörös Május ünnepélyre nagy készültséggel vonult fel a szobrásztársadalom. 1919. május 1. megünneplésében én is részt vettem. Nagy lendülettel dolgoztam, hatalmas szobrokat készítettünk. Én megmintáztam az őszirózsás katonám háromméteres szobrát, három példányban. Kettő a Parlament déli részén épített Munka Házán, egy pedig az Alagút pesti oldalán állt. A Millenniumi Emlékműre egy hétméteres Marx-szobor készült, Zala György vezetése alatt.”⁷⁰ – írja Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrász, akinek szerencsére ránk maradt szobrán, az *Őszirózsás katona* 71 centiméteres verzióján⁷¹ ma is tanulmányozhatjuk, milyenek is lehettek a Parlament előtti Munka Házának szobrai. Strobl később a könyvében apolitikus alkatát emlegeti, pedig arról, hogy a május 1-ei dekoráció monumentális felfogása milyen hatást tett rá, sok mindent megtudhatunk Herman 1919 júliusában a Százados úti művésztelepen feljegyzett szavaiból: „Sidlót látogattam meg. Stilizáló, Metzner- s Meštrović-szerű⁷² dolgokat csinál, de nekem nem nagyon szimpatikus ez a modor. Szentgyörgyihez⁷³

⁷⁰ Kisfaludi Strobl Zsigmond: *Emberek és szobrok*. Budapest, 1969. 74.

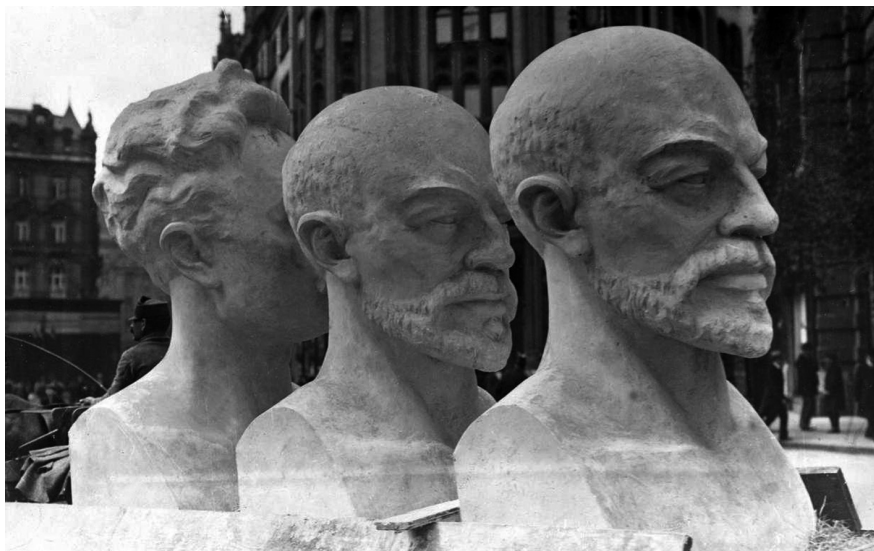
⁷¹ Kisfaludi Strobl Zsigmond: *Őszirózsás katona*, 1918. festett gipsz, 71 cm J. h.: Kisfaludi Stróbl 1918. Ltsz.: 76.3.2. Zalaegerszeg, Kisfaludi Strobl Gyűjtemény.

⁷² Franz Metzner (1870–1919) német szobrász; Ivan Meštrović (1883–1962) szlovén-horvát-jugoszláv szobrász. Monumentális emlékművek, épületplasztikák és szoborkompozíciók alkotói.

⁷³ Szentgyörgyi István (1881–1938) szobrászművész.

9. b. Szamosi Soós Vilmos: Szabó Ervin szobra.
Repr. Új Tükör, 1977. március 20. 12.

10. Készülődés 1919. május elsejére Budapesten; Lenin és Karl Liebknecht mellszobrainak szállítása lovas kocsin a Kossuth Lajos utcában a Ferenciek-terénél. Fotó. © Budapest-képtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

mentünk ezután. Ez ügyes ember, csak kissé hideg és merev. Erzsébet királyné pályázatának fő alakja szimpatikusan van megcsinálva, ruha drapériája sikerült s jól meggondolt. Stróbl Zsigához mentem ezután. Itt már nem vagyok új vendég, dolgait is jól ismerem. Most felrakott egy íjászt, egy 3 méteres hatalmas, Canova Héraklészére emlékeztető alakot, mely meglepően jól van kezdve. Nem hittem volna ilyenre képesnek. Azt hiszem, felesége biztatja nagyobb vállalkozásba kezdeni, mert ambicionálja, hogy lefőzze az ura Szentgyörgyit. Zsiga különben tanulékony s szorgalmas gyerek. Azt hiszem, a május elseji kolosszus szobrok hathattak rá jó irányban.”⁷⁴ Kisfaludi Strobl vöröskatonaként újrahasznosított szobra azonban korábban készült, és minden igyekezet dacára sem expresszívnek, sem modernnek nem nevezhető, de még csak sikerültnek sem igazán, rossz egyensúlyi viszonyaival és nehezen értelmezhető kéztartásával. (23. kép) Monumentális átiratai expresszívebbre sikerültek, különösen az arckifejezés terén, de még így is elűtnek a Biró Mihály plakátfigurája (VIII. tábla) nyomán készített szobroktól, ahol a grafikai előkép stilizáltsága, dinamizmusa és lendületes vonalvezetése szerencsésen megjelent a szoborverzióban, dacára az egyidejűleg némileg klasszicizáló testfelfogásnak. Az ihletforrások modernizmusában Sidló Ferenc ezek szerint megelőzte Kisfaludit, noha Sidló fa lovasszobra a május 1-ei szoborállítás egyik áldozata, hiszen a Nemzeti Áldozatkészség szobrát is letakarták a Deák téren. Ebből is látszik, hogy a mű ideológiai vonatkozásai többet nyomtak a latban, mint a művésziek. Pedig Sidló tisztséget vállalt Herman mellett a Tanács-

⁷⁴ Herman naplók 1. i. m. 101.

köztársaság idején: a szobrászok képviselőjében alelnök lett. Ugyanez a Sidló a Tanácsköztársaság után azonnal belépett a Keresztény Művészek Nemzeti Szövetségébe, a zsidó Herman Lipót nagy csalódására: „Nem okoz örömet olyan kollégák közé járni, kikről tudom, hogy hátam mögött antiszemita szövetséget alkotnak (Moldován, Márton, Sidló etc.)”⁷⁵ A hatalmi váltásokat mindenkor szolgálai követő Strobl, a szobor-újrahasznosítások nagy mestere is csatlakozott a keresztény művészek szövetségéhez, amely lépéséhez Herman csak ennyit tudott fűzni: „Utóbbi időben Zsiga nagyon kedvembe akar járni. Érzi, hogy a Szövetséghez csatlakozása a megvetett s ‘kizárt’ zsidó barátai körében nem nagy lelkesedést szült, s keresi a visszavonulási utat, illetőleg a módot, hogy lehetne egy üleppel két széken ülni.”⁷⁶

Ami az 1919-es városinstalláció művészeti előzményeit illeti, Vörös Boldizsár történész igen alapos tanulmányban tárta fel a lehetséges szovjet-orosz mintákat, melyeket Szamuely, mint főrendező, élőben is tanulmányozhatott: „A bolsevikok hatalomra kerülése után nem sokkal fejtette ki Lenin a ‘monumentális propaganda’ koncepcióját Lunacsarszkijnak, aki egy 1933-as visszaemlékezésében számolt be erről. A szovjet állam vezetője Campanella Napvárosának leírásából indult ki: e város falain olyan freskók vannak, amelyek a fiatalok számára szemléltető tananyagként szolgálnak, továbbá felébresztik az állampolgári öntudatot. [...] A részletekről szólva többek között megállapította, hogy az ország éghajlata aligha tűrne el a Campanella által leírt freskókat; helyettük propagandisztikus tartalmú feliratok elhelyezését és emlékművek (mellszobrok, egész alakok, féldomborművek, csoportok) felállítását javasolta. [...] Elgondolása szerint e lista alapján kell műveket rendelni a szobrászoktól: ideigleneseket is, akár gipszből vagy betonból. Fontos, hogy ezek a tömegek számára könnyen érthetőek legyenek: a talapatokra magyarzó feliratokat kell elhelyezni. A Népbiztosok Tanácsa elrendelte, hogy a ‘cárok és szolgálk tiszteletére emelt’, és sem történeti, sem művészeti szempontból nem számottevő emlékműveket távolítsák el a terekről és az utcákról, és szállítsák raktárakba vagy hasznosítsák – értsd: olvasszák be – azokat. A küszöbönálló eseményről tudomást szerezve a Pravda április 28-i száma elvi állásfoglalást tartalmazó cikket közölt e tárgyban. Az írás szerzője Kun Béla, az Oroszországi Kommunista (Bolshevik) Párt 1918. március 24-én megalakult magyar csoportjának elnöke volt.”⁷⁷ Kun és Szamuely tehát első kézből értesültek a monumentális propaganda lenini koncepciójáról, láthatták az ideiglenes emlékműveket, a fentebb már említett előkészítő megbeszéléseken Szamuely nyilván ismertette az elvárásokat. Kérdés, hogy a május elseji dekoráción dolgozó magyar művészek, akik viszont nem látták ezeket, milyen vizuális forrásokból meríthettek. Már Szabó Júlia leszögezte, hogy a „Tanácsköztársaság plakátjaira való közvetlen hatást csak egy orosz plakát esetében lehet kimutatni, az is többszörös átvétel derivátuma.”⁷⁸ Ahogy az is kérdés, hogy a művészek mit értettek pontosan „modern” felfogás alatt, mivel a megvalósult

⁷⁵ Herman naplók 2. i. m.

⁷⁶ Uo.,

⁷⁷ Vörös 1998. i. m. 88–90.

⁷⁸ Szabó 1981. i. m. 81.

Forradalmárok!

Az idő beteljesített benneket. Feleszméltetek! És megteremtették a proletáriátus diktatórikus uralmát! A kommunista gazdasági rend immár alapjaiban fekszik előttek. De ahhoz, hogy tényleg és hibátlanul megvalósuljon, összes erőtökkel ennek a minden dolgozóra egyformán legjobb gazdasági rendnek a megépítésében kell most maradéknélkül kiélni magatokat.

De a gazdasági forradalommal párhuzamosan mi, az új művészetek, az új morál, az új életformát jelentő kultúra törelen és megalkuvást nem tűrő harcosai újból és most már megsokszorozott hittel fáklázzuk elétek az új ember szabad, monumentális életét! A kommunista kulturát!

Proletárok!

A burzsoá testi kizsákmányolással együtt meg kell szüntetnetek a ledöntött kapitalizmust szolgáló burzsoá művészeteket: a lelki kizsákmányolást.

Ebben az új életrendben csak azok vállalkozhassanak a proletáriátus lelki újjáépítésére, **akik eddig is vérző, megrugdalt, szuronyokkal börtönözött „fanatikus bolondjai”** voltak az új életrendnek.

Igen **MI**, fiatalok, a burzsoá sajtó és társadalom fojtogató gazságainak elszenvetői, akik egész életvitelünkkel élén haladtunk a lázadóknak!

Követeljük méltó helyünket az új kultúra megformálásában, mert jól tudjuk, hogy az új lelkeket csak az igényessé tevő, **új utakra tanító és szuggeráló**, aktív, világszemléletes művészek teremthetik meg. Mert csak és egyedül akkor lesz biztos alapokon nyugvó az új élet, ha túl a gyomorkérdésen már a felszabadult emberi igényesség feszíti magát szembe minden veszedelemmel.

De döntsetek el, vajjon azok, akik eddig a burzsoázia talpnyalói és szórakoztató bohócái voltak, akik a bankárok drága lakberendezéseihöz írták becukrozott szindarabjaikat és nyálfakasztó „festményeiket”, le egészen a népbútító és elnarkotizáló kupléirókig, akik mindig a **levőbe-igénytelenítés**, a megalkuvás, a mindig jóllakottság párnás és higiénikus országutjain hájasodtak, akik végeredményben nem tudtak vagy nem akartak új életre, új hitre serkentő harcot keverni a komorságba esett proletárlelkékbe, vajjon ezek **ma** alkalmasak-e arra, hogy az új kulturát a proletáriátusnak elhozzák?

S vajjon mi a biztosítéka annak, hogy ma már alkalmasak, ha tegnap még ép az ellenkezője volt igaz ennek, és ha mégis, vajjon hogy fog kinézni mindezek után az az **új kultúra**, amelyet ők akarnak megcsinálni, ők, akik az utolsó pillanatig irtózáttal utasítottak el maguktól minden új és megalkuvás nélküli törekvést?

Vigyázzatok! Ezek a nyúlós, ezeridomu elvakrobaták most sietve átmázolták magukat „az új keresztéleti” a kommunizmusba.

Vigyázzatok! Ezek az emberek át akarják menteni a kapitalista kulturát!

Mi, fiatal művészek, égő kiáltással tiltakozunk ez ellen a gazság ellen!

Féletek kiáltunk!

Forradalmár munkások, katonák, diákok!

Követeljük az új és szebb életek nevében a burzsoá „művészetekkel” való végleges leszámolást! Mert csak **igy** követeltek magatoknak a kenyér és hús mellé a kulturát, mint testvéresült értéket!

Éljen a dolgozók szovjetköztársasága!

Éljen a burzsoá művészek fölött a forradalmi művészek diktatúrája!

Éljen az új kultúra: ölében a felszabadult emberrel!

Aktivista művészek

Írók:

Barta Sándor
Hevesi Iván
Kahána Mózes
Kassák Lajos
Kudlák Lajos
Kádár Erzsébet
Máczka János
Reiter Róbert
Szélpál Árpád
Ujvári Erzsébet

Képzőművészek:

Bortnyik Sándor
Gergely Sándor
Máttis Teutsch János
Medgyes László
Mohaj Nagy László
Pátzai Pál
Ruttkay György
Spangher Ferenc
Uitz Béla

Színészek:

Péri László
Simon Jolán
Viktor Lajos

Budapest, 1919. március 25.

11. A MA röplapja 1919. március 25-én.

© Tímár Árpád hagyatékából

művek, legalábbis annak alapján, amit látni lehet belőlük, különböző mértékben ugyan és nagyon heterogén módon, de magukon viselik a modernitás igényét, vagy legalábbis alkotóik igyekeztek eleget tenni az elképzelt követelményeknek. Ugyanis mást gondoltak Kassákék arról, hogy milyennek is kellene lennie ideális esetben a kommunizmus művészetének – Kassák sietett is a Tanácsköztársaság kikiáltása után egy röplapon tudatni a világgal, kik is pontosan a jövő művészei – (11. kép), megint mást a Nyolcak, de a május elsejei városinstallációban köreiből, úgy tűnik, hogy leginkább csak Uitz és Pór kapott szerepet. Ami a tervezőgárdát illeti, a Falus által válogatott építész-iparművész csoport tagjainak többsége tájékozottnak mondható a modern stílusirányzatok világában, elsősorban német (és angol) mintákat követtek, a Herman által is emlegetett Metzner idehaza akkor már jó ideje hatott, a május elsejei díszítők közül Maróti akkor már túl van a proto-art-deco Parisiana-homlokzat-szobrokon, épületterveiben igazi monumentális felfogásról árulkodik Pogány Móric, Wannemacher Fábián építész berlini vázlatkönyvébe 1911-ben a Bruno Schmitz-tervezte Weinhaus Rheingold homlokzatát skiccelte fel, a háború előtt erősen hatott a Wiener Werkstätte, a geometrikus szecesszió: tehát a monumentális felfogás, a stilizálás, tömbökben gondolkodás, a geometrikus formák használatának különféle modern előképei adva voltak, ezek keveredtek a hagyományos emlékműszobrászat és a lenini „könnyen érthetőség”, tehát a realiztikus ábrázolás követelményeivel és az olyan installációs előzmények tapasztalataival, mint a városligeti művész-majális, a millenáris ünnepségek, vagy a koronázási ceremónia nagy rendezvénye. Ezek közül az 1916-os várbéli koronázás köztéri dekorációja, a Vár komplex díszítésével, a hatalmas pilonokon álló szobrokkal, a koronázási dombbal, a monumentális zászlórudakkal és a bíbor drapériákkal még elég közeli élmény volt, ha nem is feltétlen jó emlékü. Akkor is igen rövid idő alatt kellett összehozni valami látványosat, de akkor a megbízott művészek (Györgyi Dénes, Kós Károly, Lechner Jenő, Pogány Móric, Telcs Ede stb.) és iparosokon kívül orosz hadifoglyok is nagy számban dolgoztak a díszítésen és különböző műtárgyakon. A művészek közül Pogány Móric a májusi városinstallációban is részt vett, tehát közvetlenül tudta kamatoztatni a IV. Károly koronázási ceremóniáján szerzett tapasztalatait. Nagyot fordult ugyan azóta a világ, de ami a művészek szükségleteit illeti, azok nem változtak, volt, aki kezdeti lelkesedéssel, volt aki gyanakvással fogadta az új szisztémát, de a piac felszámolása mindenkit sújtott és sokak napi megélhetése azonnal veszélybe került – a munka lehetőségére, a megbízásokra mindenkinek szüksége volt, ugyanakkor a művészek zöme úgy érezhette, hogy az olyan hangadók, mint Uitz és Pór, kiszoríthatják őket. „A művészek közül Uitz Béla dolgozott szívvel-lélekkel”⁷⁹ – szűkítette némi túlzással szinte egy főre az igazán elkötelezettek körét Pór Bertalan. Ahogy Lyka Károly írja: „már áprilisban megindult e kérdés körül a csata, e hó 10-én formulázta a *Vörös Ujságban* egy festő, Uitz Béla, ennek a pártnak álláspontját a következőkben: ‘A proletárdiktatúrának csak a forradalmi szociális világnézetű művészetre lehet szüksége. A többiek álljanak félre a diktatúra alatt, még ha jóhiszeműleg akarnak is segí-

⁷⁹ Pór 1989. i. m. 119.

teni, csak ronthatnak a proletárdiktatúrán és vele a tiszta művészen ... Az az ellenvetés, hogy lehet valaki jó művész amellet, hogy rojalista vagy burzsoá, tarthatatlan ... Hivatkoznak örök értékekre ... Csakhogy ezen »örök értékeket« a burzsoá-esztéták állították fel, nem tudva a művészet igazi értékét, a forradalmiságát, az alkotó erejét.⁸⁰ Ha Uitz elvei érvényesültek volna, nem maradt volna, aki feldíszítse a várost: a gárda, aki végül dolgozott a díszítésen, igen vegyes összetételű volt és nem jellemezhető sem a „nyolcasok”, sem az aktivisták Herman által emlegetett dominanciájával, már csak azért sem, hiszen a zömük építész, díszlettervező, dekoratőr volt – az aktivistákkal és a Nyolcakkal történő azonosítás alapja inkább a részvevők általában vett progresszív, a modernre is nyitott hozzáállása lehetett, illetve a vezéregyeniségekre és a központi akaratra történő reagálás.⁸¹ Uitz úgymond jó elvtárs volt, mindamellett rabiátus ember, „vad” kommunizmusát Demény Pál (akkor ifjúmunkás) örökítette meg plasztikusan börtönműveiben. A bukást követően, szeptember 1-én „A főkapitányságon alaposan megverték, majd egy földszinti hodályba kísérték” – emlékezett vissza Demény –, „ott találkoztam Uitz Bélával, aki egyfolytában a képeiről beszélt. A megfestettekről és a tervezettekről. A ludditákról beszélt sokat, bizonyos, hogy akkor és nem később tervezte sorozatának hat lapját. A reménytelenség rácsaiból kiugró Ludd senki más, mint ő maga, a páncélkemény Uitz. Szerencsére a nyomozás nem sokat tudott ránk bizonyítani.”⁸²

Annak érzékeltetésére, hogyan is álltak Kassákék a május elsejei díszítéshez, idézzük Szélpál Árpád aktivista költő emlékeit a *Ma* köréből: „Olyan május elseje lesz, amilyen még nem volt soha! – A bank központi titkárságában Fonyó Anna is csak erről beszélt: – Láttam a nagyszerű Marx- és Engels-szobrokat? – Láttam. Elrémltem tőlük. Barta szerint a ‘giccs monumentumai.’ Kassák szerint: merénylet a kommunizmus ellen. De a milleniumi emlékművet takaró lepedőkre Uitz-freskók kerültek, ezekre büszkék voltunk. Pór Bertalan *Anyaság* című plakátját értékeltük. Tetszettek a Körönd vörös gömbjei, amelyek elfödtek a király által ajándékozott négy szobrot. [...] És eljött a május elsejei nagy felvonulás. De ez nem az a tömeg volt, amely az egykori tüntetéseken erőt mutatott és reményt adott. Majális – gondoltam,

⁸⁰ Lyka Károly: *Képzőművészetek. A bolsevizmus Magyarországon*. Szerk. Gratz Gusztáv. Budapest, 1921. 708.

⁸¹ A május elsejei dekoráció miatt megintett építészek listáját már közzétettük, a később kizárt képzőművészek közül viszont csak öten vettek részt a dekorálásban és a többiek sem nevezhetők mind kommunistának – különböző okok miatt kerültek a listára: „Kizárták a kommunista képzőművészeket. A Magyar Képzőművészek Egyesülete legutóbb tartott közgyűlésén a 15.008–1920. számú B. M. rendelet értelmében a proletárdiktatúra alatt tanúsított inkorrekt és nemzetellenes magatartásuk miatt tagjai sorából kizárta a következőket: Berény Róbert, Pór Bertalan, Uitz Béla, Kernstok Károly, Biró Mihály, Czigány Dezső, Tihanyi Lajos, Tipary Dezső, Kornay József, Kmetty János, Vedres Márk, Grosmann Lajos, Vágó József és Pál Hugó. Tagsági joguktól három évre megfosztotta Teplánszky Sándort és Márfy Ödönt. Rosszallását fejezte ki Beck Fülöp, Medgyessy Ferenc és Györgyi Dénes magatartása felett.” *Friss Újság*, 1920. június 3. 4.; *Magyarország*, 1920. június 20. 3.

⁸² Demény Pál: *A párt foglya voltam*. Budapest, 1988. 15.

12. Kun Béla és Szamuely Tibor népbiztosok megszemlélik a menetet a Millenniumi emlékműnél. Repr. *Vasárnapi Ujság*, 66. 1919. no. 19. 215.

megható majális: felszalagozott nők, férfiak vállukon gyermekükkel, felvirágozott teherautók a szakszervezetek jelvényeivel, csak éppen az összeolvasztó melegség hiányzott. Sokan csak kényszerből jöttek. Kivezényelték őket.”⁸³ Uitz a fotók tanúsága alapján valóban nem kötött kompromisszumot, a munkás és paraszt vágyott – de el nem ért – összefogását olyan minőségű képeken örökítette meg, melyekről a Tanácsköztársaság idejére a maisták házi szakírójává avanzsált Hevesy Iván csak a legkomolyabb elismerés hangján tudott szólni, felvéve Uitz ideiglenes munkáit a plakátművészet új korszakát ünneplő tanulmánya követendő példái közé: „A plakátnak és a freskónak ezt a viszonyát már tisztán demonstrálja néhány plakát, amely az utóbbi hetekben a budapesti utcák falaira került. Különösen Uitz Béla munkái: A ‘Vörös katonák előre’ és a Millenniumi emléken lévő két képe, a falusi és a városi proletár.”⁸⁴ Igazán sajnálhatjuk, hogy nem csupán Uitz műveit nem ismerjük, de Pór monumentális pannója is megsemmisült, ám talán képet alkothatunk róla abból a plakátból, mely ugyanaznap, azonos felirattal, témával és így feltehetően a más formátumban újraértelmezett művek sorát gyarapítva megjelent Budapest utcáin: „Május elsejére festettem egy óriási nagy vásznat a Múcsarnok homlokzatára, 8 méter magas volt. Emlékszem, hogy Zala György odajött és nagyon szépnek és jónak találta a kompozíciót. Másnap óriási szélvihar keletkezett a kora reggeli órákban. A

⁸³ Szélpál Árpád: *Forró hamu*. Budapest, 1984. 502.

⁸⁴ Hevesy Iván: Az új plakát. *MA*, 4. 1919. no. 5. 107.

kép teljesen tönkrement, egy foszlány sem maradt belőle. A kép felirata a következő volt: 'Feleségeitekért és gyermekeitekért előre!' Amint szomorúan ott állunk a feleségemmel, odaérkezik Szamuely Tibor, aki rövid időre Budapestre jött a frontról, hogy lássa a várost május elsején. Ő is nagyon sajnálta, hogy a festmény tönkrement."⁸⁵ (12. kép) Ezekon az egyértelműen avantgárd képeken kívül született néhány „kevert” alkotás is, melyeken kimondottan szecessziós stílusjegyek vegyültek a Nyolcak modern téralakításával és az árkádiai festészetet előrevetítő, klasszicizáló tendenciákkal, így a gellérthegyi monumentális pannó vagy a Faragó-Székely-féle fríz az Országház előtt, melynek alkotói olyan büszkék voltak művükre, hogy egyenesen a Parlamentbe szánták azt, amit Pór persze elutasított: „Az Andrássy szobor talapzata körül volt véve kb. 10–12 méter hosszú és 2–2 és fél méter freskószerű kartonnal, amelyet Faragó Géza, Hatvany báró és Fényes Adolf jó barátja, a Fészek egyik tagja és Dobay Székely Andor csináltak ezt a kompozíciót, amelyik erre nagyon megfelelt, hiszen egy napra csinálták. Nagyon impozáns volt. Május elseje után, már a Direktóriumban én vezettem a dolgot, kapok egy levelet, a lakásügyi hivatal vezetőjétől, hogy a Faragó és Dobay Székely Andor azzal fordultak hozzá, hogy ezt a pannót, melyet ők az Andrássy-szobor köré csináltak, helyezték el az országgyűlési teremben. Én erre a levélre azt válaszoltam, hogy a pannó már az állam tulajdonába került, tehát megvételről nem lehet szó, ami pedig a parlamentben való elhelyezést illeti, erre a direktórium nyilvános pályázatot fog kiírni, ha erről szó lesz, de egyelőre még nincs. Ez a pannó egy napra készült, céljának meg is felelt, de a parlament épületébe komplettebb dolgot gondolunk.”⁸⁶ Egy másik elképesztő méretű, és keretezésével hangsúlyosan táblaképet idéző festmény, mely a Gellérthegyi forrás lépcsőire helyezve mintegy a hegy oldalát díszítette, fotográfián ránk maradt, így halványan fogalmat alkothatunk a kép ikonográfiai programjáról és stílusáról. (13. kép) A kép előterében egy kiűzetési jelenet látszik, meztelen izmos férfialak lángpallossal üldöz egy pénzeszsákkal menekülő tőkést. A kép középterében egy kalapácsos, frigiai sapkás munkást, asszonyt és három gyermeket látunk egyfajta profán parafrázisként. A család a háttérben felsejlő idilli táj felé igyekszik, egy szimbolikus fa, talán a Tudás Fája felé, amely alatt egy öregember könyvet olvas. A paradicsomi jelenet az új proletár Ádám és Éva megteremtésével és a burzsujok kiűzésével egyben egy közkedvelt modernista képtípust is megtestesít, az életkorok allegóriáját (gyermek, felnőtt, öreg). A Tudás fája és az Új Emberpár, az előtérben a forrásnimfák klasszikus pózában heverő aktfigurával már Kmetty János 1918-as *Koncert* című kompozícióján is megjelent, csak itt proletár anygalként, lángpallossal szerepel. A közép-európai modernizmus előszeregettel értelmezte újra a klasszikus ikonográfiai tradíciót, a 20-as évek úgynevezett „árkádiai festésze” ennek a szimbolikus-allegorikus kifejezésmóddal kacérkodó törekvésnek egyfajta fejleménye, és ebben a képben éppen az alkotók azon igyekezetét

⁸⁵ Pór 1989. i. m. 119. Ilyen címmel ismerünk megvalósult plakátot Pórtól (a képet ld. Rockenbauer Zoltán tanulmányában, 6. kép). Elképzelhető, hogy a pannó a plakát felnagyított verziója volt, de az is lehet, hogy ő maga összekeverte a pannót a plakáttal.

⁸⁶ Pór 1960. i. m. 147.

13. Pannó a Szent Gellért-szobor alatti vízcsurgónál:
 „Dolgozzatok és titek a Paradicsom.” Müllner János felvétele
 © Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár © HUNGART, 2018

fedezhetjük fel, hogy egyszerre feleljenek meg a hagyomány és a modernség kívánalmainak, közérthető vizuális nyelvre fordítsák le az avantgárd „izomembernek” csúfolt, a klasszikust dekoratívan újraértelmező modern aktfiguráit, didaktikus kontextusba helyezve őket. A sajtóban megjelent közlemények szerint a pannót is tartalmazó szektor díszítését Biró Mihály, Makoldy József és Péter Sándor tervezte.⁸⁷ Makoldy szemérmesen nem ír a saját szerepéről a május elsejét bemutató cikkében, így nem derül fény a pannó alkotóinak kilétére. Péter Sándor Herczeg Ferenc *Tillájához* készített díszleteiről ez jelent meg a *Színházi Élet*ben: „Hét díszlet készült a darabhoz. És mind a hét megfelel a milió meg nem határozható, furcsa, kissé irreális stílusának. Képzőművészeti érdekességeknek is külön megállnak ezek a díszletek.”⁸⁸ A tőkéseket kiebrudaló proletár alakját Biró ugyan többször is feldolgozta karikatursztikus-expresszív formában, de a már-már Ferenczy Noémi gobelinjeit idéző, szőnyegszerű dekorativitással megfestett leveles ágak által tagolt terek a figurák méretének különös léptékváltásaival már a 20-as, 30-as évek neoklasszicizmusát és az art decót vetítik előre, talán a nagy méret miatt is kissé suta megfogalmazásban.

⁸⁷ Szabó Viktor a már hivatkozott disszertációjában a lapokban megjelenő Péter S. rövidítést Péter Károlyként oldotta fel.

⁸⁸ Szigligeti: Tilla. Herczeg Ferenc a Belvárosi Színházban. *Színházi Élet*, 1918. november 24/december 1. 47. sz. 4.

A közönség nem feltétlen volt megelégedve: „Szt. Gellértet elbújtatták egy nagy bűdös sárga paraván mögé, lenn pedig egy ostoba mázsolmány akarta vélünk érthetővé tenni a paradicsomot. A nép ernyedten kullogott jobbra-balra, 200 vízcsap ontotta nedűjét, de nem is volt itt semmiféle lelkesültség, mint hajdinában-danában, sem egy kurjantás, sem egy lelkesülő örömteli arcz, mindenféle gyanakvás és szorongó érzés mutatkozott az arczokon. Nagy nehezen dőcögöttünk haza 3 órára.”⁸⁹

Visszatérve a szobrászokhoz, Telcs Ede így emlékezett május elsejére: „Visszavonulásom teljesen ösztönös volt, arról senkivel sem beszéltem, és mint hamarosan kiderült, ez szobrászainknál elég kivételes állásfoglalás volt. Kollégáim többsége vagy meggyőződésből, vagy opportunusból, vagy egyszerűen mert élni és dolgozni akart, készséggel jelentkezett a hatalom új birtokosainál, hogy kivegye részét a május 1-jére tervezett nagy ünnepek alkalmából felállításra kerülő szobrok elkészítéséből. Ezek – a határidő közelségére való tekintettel – csak ideiglenes felállításra voltak szánva, és természetesen csak gipszből készültek. Zala volt az első jelentkezők egyike, aki a saját maga által készített millenniumi emlékmű egy-egy csoportjának elfedésével állította fel azok fölé Marx és Engels óriási méretű mellszobrát. A május 1-jei ünnepség engem is kicsábított remeteségemből, átmentem Pestre, megnéztem Leninnek és a szocializmus többi előharcosának szobrait, (10. kép) de legfőképpen Budapest népének hangulata érdekelt. Meg kell őszintén mondanom, hogy meglepett a Városliget és a millenniumi emlékmű felé hömpölygő tömegek vidámsága, felszabadult tekintete.”⁹⁰ Mint láhattuk, Pór Bertalan és Beck Ö. Fülöp is úgy emlékezett, hogy Zala önként jelentkezett megcsonkított millenniumi emlékműve újrafogalmazására. (6., 18. kép) Fennmaradt a levéltári iratanyagban egy számla is, melyet a „Millenniumi emléket az alakjának leszerelése tárgyában” (I. Ferdinánd, III. Károly, Mária Terézia és II. Lipót szobrát és Ferenc József a proletár szobordöntés után ott maradt csizmáit kellett leszerelni) küldött a Galli és Vignali – Hungária Magyar Műértőztöde, 7815 koronáról kiállítva, 1919. április 13-án.⁹¹ Az iratokból úgy tűnik, hogy a cégnek ugyanakkor 10.000 koronát is átutaltak gyorssegélyként, arra a célra, hogy vasöntődét is berendezhessenek. Egyben az is kiderül belőlük, hogy az összeget egyenesen Pátzay Pálnak utalták ki, akit a „Művészeti- és Múzeumi Direktórium szobrász-szakos osztálya tagjának” neveznek. Ezek szerint a Millenniumi Emlék lebontásában Pátzay aktívan segédkezett. A lebontás történetéhez adalékokkal szolgál az az ügyességi irat, melyben a Millenniumi Emlékmű megrongálásának ügyét Lukács György peranyagához csatolják. „A proletárdiktatúra kezdetén az Andrássy-út végén lévő ezredéves emlékmű 5 szobor-alakját talpazatáról ledöntötték, melyek közül 4 megrongálódott, egy pedig – Ferenc József volt királyunk – szobor alakja teljesen összetört. A kár megközelítőleg 630.000 koronát tesz ki. Az

⁸⁹ Lowetinszky János József naplója, 1919. május 1. – Közli: Vörös 2000. i. m. 170.

⁹⁰ Telcs Ede: ... *éltam, és művész voltam. Telcs Ede visszaemlékezései és naplói*. Sajtó alá rend. Merk Zsuzsa, Rapcsányi László. Baja, 2011. 175–176.

⁹¹ MNL Országos Levéltár, ltsz.: 5.27. 81522

a gyanú merült fel, hogy ezeket a rombolásokat az ún. „kulturdirektórium” hajtotta végre, melynek tagja dr. Pogány Kálmán, dr. Antal Frigyes, dr. Wilde János, dr. Kentzler Hugó, Berény Róbert, Pór Bertalan, Leszner építész és Ferenczy Béni szobrász voltak. [...] Pogány Kálmán meg nem cáfolt védekezése szerint Lukács György népbiztos parancsára és főképpen azért is rendelte el a szobrok levételét, mert Szamuely Tibor telefonon sürgette a szobrok lebontását, kijelentvén, ha nem történik e tárgyban intézkedés, akkor ő majd felrobbantja, van elég dinamit Csepelen. Tanúvallomás szerint dr. Pogány a szobrok eltávolításának okául azt hozta fel, hogy Habsburg királyok [...] tanú egyúttal annak a meggyőződésének is hangot adott, hogy dr. Pogányban annyira ki volt fejlődve a művészi tárgyak iránti szeretet, hogy ha a szobrok művészi becsűek lettek volna, akkor nem adta volna ki a parancsot azok ledöntésére.”⁹²

De hogyan interpretálta a történeteket maga Zala György, a Millenniumi emlékmű szobrásza a Tanácsköztársaság bukása után? A *Pesti Hírlap*ban 1920 januárjában megjelent, vele készített interjú igen tanulságos: „Az Andrássy-út büszke sugarának végében, a Liget fuvalmas szájánál, bevégtetlenül, szomorúan és megcsonkítva áll a Millenniumi emlék. Az ember szomorú pesti útjai közben, ha elvetődik mellette, megáll és rábámul. «Jaj», azt mondja magának, mert megszokta már, hogy jaj-jal kezdi a gondolatait, «jaj, hát ezzel mi lesz? hát ennek is vége van?» A világítóan világos nagy diadalmi oszlop az égre néz és nem felel. Egyszer szimbólumnak készült: az ezeresztendő magyarországi, egy törhetetlen és megdönthetetlen nemzet ércbe öntött, győzedelmes, felmagasló szimbólumának. Ma, az oldalívek kirablott fülkéivel, megkopasztva, a bolsevik rém rúgásaitól megalázva sokkal szomorúbb jelképpé lett: egy lerogyott, a javait pocskékká szüretelt nép néma szimbólumává. Egy kitűnő ember, egy tökéletes művész élete nagy műve, betetőzése, dicsősége, teljes eredménye lenne ez a hatalmas, uralkodó szoborcsoport; íme, ma a befejezettség nyugalma helyett a keserűség és a bánat árnyékai telepedtek a bronzfigurák és a fehér oszlopok köré. [...] Megkérdezem a Mestert, mit érzett, amikor meghallotta, hogy élete nagy művét a bolsevikok széthordják, összetörik. A művész bölcs szeme elborul és azt feleli, hogy halálosan lesújtotta a hír. Arra gondolt, hogy öngyilkos lesz, hiszen egész élete megsemmisült. Különösen kétségbeejtette a tanácskormány az a terv, hogy rengeteg szobrot le fognak rombolni, így többi közt az Andrássy-szobrot is. Ez a terv jóvátehetetlen, rettenetes lett volna, hiszen például a Millenniumi emléknél nemcsak a szobrok, hanem az egész építmény megsemmisítését tervezték. A burzsoá-műemlékek elpusztulása után – mert hiszen a művészetben is az volt az elvük, hogy mindent porba dönteni és aztán mindent újra felépíteni, – sor került volna a proletár-művészetre. Arra, amelynél a *Ma* kirakatában levő, rémületes szobrok jelezték a művészi jövőt.”⁹³ Zala György magatartására mi sem jellemzőbb, hogy mint a továbbiakban látni fogjuk, az öngyilkosság fontolgatása sem akadá-

⁹² MTA BTK Művészettörténeti Kutatóintézet, Adattár, MKCs-C-I-103/74.

⁹³ B. A. [Bónyi Adorján]: A ledőlt szobor. *Pesti Hírlap*, 1920. január 11. 6.

lyozta meg abban, hogy a Proletármúzeum berendezésében segédkezzen önkéntes szobrászati tanácsadóként, még a Tanácsköztársaság napjaiban, csak hogy a művei jövőjét biztosítsa.

Kontha Sándor 1969-ben így foglalta össze a városdekoráció kutatásával kapcsolatos feladatokat: „Bizonyos persze, hogy a május elsejére készített szobrok közül egyetlen egy sem fog előkerülni. Ezek a művek megsemmisültek, vagy megsemmisítettek. De feltétlenül tudnunk és tudatosítanunk kell, hogy voltak ilyen művek, s tudnunk kellene – ez bizonyára kideríthető – a művészek nevét. Nem reménytelen egyébként az sem, hogy egy-egy szoborról pontosabb képet alkothatunk majd. Ahogy Beck Ö. Fülöp tanácsköztársasági pénzmintája egy korábbi plakettjének, a „Háború és béke” címűnek „béke” alakját jeleníti meg, ugyanúgy alkalmazhatta a többi szobrász valamely korábbi figuráját, kompozícióját, hiszen a szobrászi művek, különösen a hatalmas méretű alkotások általában nem születnek máról holnapra. S ha teljes bizonyossággal tudnánk is, hogy e munkálatok során remekmű nem született (bár pl. némelyek szerint Zala Marx szobra jobban sikerült az Árpádnál), semmiképpen nem lenne lebecsülhető a művek dokumentatív, demonstratív értéke, s talán kielemezhető lenne valamelyest az is, hogy a kiegyezés utáni időszak konjunkturális viszonyai között, az Andrássy-úti paloták és a századforduló idején emelt középületek, emlékművek szobrásmunkáin nevelődött művészek hogyan tudták képességeiket a Tanácsköztársaság eszméinek propagálása érdekében csatasorba állítani, s hogy a témán, szándékon túl valóban volt-e ezekben valami új, előremutató, hasonlóképpen a festők, grafikusok műveéhez.”⁹⁴

Mindent összevéve annyit talán megállapíthatunk, hogy az 1919. május elseji városinstalláció szobrászi díszén olyan művészek dolgoztak – a historizmuson nevelkedett kisebb mesterek és segédek mellett –, mint Medgyessy Ferenc, Zala György vagy Kisfaludi Strobl Zsigmond, utóbbiak csak felületesen, az elvárásoknak engedve változtattak némileg a stílusukon, továbbá a szobrok egy része már meglévő műalkotások újrahaznosítása volt, a felülírás felülírása. De még így is elmondható, hogy köszönhetően a tervezőgárda felkészültségének és már meglévő affinitásának a monumentálisabb felfogás, a geometriai formák használata és a stilizálás iránt, továbbá a befogadókhoz szelídített, egyes pannókban már-már az art decót előlegező, de pl. Uitz műveiben igazán impozánsá váló modern felfogásnak köszönhetően egy olyan összművészeti alkotás jött létre Budapest utcáin, mely ha nem is nevezhető egészében avantgárdnak, de a magyar modernizmus történetében feltétlen helyet és figyelmet követel magának.⁹⁵

⁹⁴ Kontha 1969. i. m. 43.

⁹⁵ Mintha Albert Ádám képzőművészt is a városinstalláció modern, a forradalmi építészethez köthető geometrikus elemei és a monumentális minimálisba fordíthatósága ragadták volna meg a leginkább, mint erről a Kassák Múzeumban (PIM) rendezett kamarakiállítás tanúskodik, melyet a kiállított korabeli fotókópiák alapján az 1919. május elseji felvonulás ihletett, s melyen többek között monumentális motívumokat feldolgozó kispasztikákat (kis méretű objekteteket) állított ki. A kiállítást egyelőre csak egy nyomtatott műtárgyjegyzék kíséri, az alkotó rövid bevezetőjével. A kiállítás kurátora Csatlós Judit volt.

A PROLETÁRMÚZEUM ÉS A NAGY MÁJUS – A MŰVEK SORSÁNAK KÉRDÉSE

„1919. május 1-re a millenniumi emlékmű szoborfalaira készítettem két hatalmas dekoratív plakátot, amelyek a munkásság és a parasztság egymáshoz való viszonyát ábrázolták. Sajnos ezek a plakátok elvesztek.” – mesélte Uitz 1968-ban egy interjúban, a Párttörténeti Intézet munkatársának.⁹⁶ Mint láttuk, Pór Bertalan hatalmas pannója is megsemmisült, és feltehetően erre a sorsra jutott a többi nagy méretű festmény is. De mi lett a szobrokkal?

„A Forradalmi Kormányzótanács még április 18-án tartott ülésén elhatározta egy kommunista proletármúzeum létesítését. Proletárok képzésére, a proletármozgalmak történetére vonatkozóan e célra direktóriumot hozott létre. [...] A gyűjtés és a szervezés munkája hetek óta folyik is már, a direktórium tagjainak, Diner-Dénes József, Krejcsi Rezső és Révész Mihály vezetésével.”⁹⁷ Révész 1919. május 31-én a *Népszavában* komplett programját nyújtja az új múzeumnak, a gyűjtőkör a nemzetközi és magyar munkásmozgalom minden szegmensére, tárgyi emlékére, dokumentumára, a folyóiratoktól a kisnyomtatványokig, plakátoktól a könyvekig és brosúrákig kiterjedt, beleértve az olyan tárgyi emlékeket is, mint a jelvények, zászlók, fotográfiák, de még „a halálfejes fenyegető ellenforradalmi névtelen levelek” is részét képezték a gyűjteménynek, mely a Reviczky-utcai Wenckheim-palotában kapott helyet (ma Központi Szabó Ervin Könyvtár). Ide szállították az 1919. május elsejei városinstalláció a nagy vihar után megmaradt elemeit.

„Az első épületek egyike, amelyet az ellenforradalom rekvirált, a múzeum háza volt: vad tömeg támadt az első napon a gyűjteményre és úgyszólván mindent elpusztított. (A Nemzeti Múzeum becsületére legyen mondva, jegyzőkönyvben hivatalosan és igazságon megállapította a barbár pusztítást, és az ellenforradalom legforróbb napjaiban fizette a proletármúzeum egyik tisztviselőjét, hogy a törmelék között igyekezzék rendet teremteni, de ennek a fáradságos munkának sok eredménye nem volt.)”⁹⁸ – jegyezte fel Révész az 1919. augusztusában történetekről. „Ugyancsak teljesen elpusztult a múzeum szoborgyűjteménye is. Mert ilyen is volt. A nagy májusra tudvalevően alaposan ellátták a forradalmi fővárost a rendezők a forradalmi férfiak szobraival. Ezek közül a legjobbakat lefoglaltuk és a Múzeum épületébe szállítottuk. A kalapácsos ember az épület homlokzata elé került, egy másik hatalmas szobor a plakátszoba főhelyére, egy hatalmas tükör elé, és a többi termekbe szimmetrikusan Marx, Engels, Szabó Ervin, Liebknecht szobrai, amelyeknek a kis modelljeit is megszereztük, a múzeum épületének főfölgáróját Petőfi, Martinovics, Dózsa reliefjei díszítették. A szobrok elhelyezésére és föllállítására nézve művészi és praktikus tanácsokat adott Zala György mester, aki a Múzeumnak szobrászati szakértője volt, és

⁹⁶ *Tanúságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi 1918–1919-es forradalmak résztvevőire.* Vál., szerk. Petrák Katalin. Budapest, 1978. 469.

⁹⁷ *Kommunista proletármúzeum. Népszava*, 1919. május 29. 8.

⁹⁸ R. M. [Révész Mihály]: *Egy történeti adattár. Népszava*, 1923. június 8. 4.

aki a Múzeum vezetőségével állandóan fönntartotta az érintkezést, rajta kívül más művészek is dolgoztak a múzeumnak. A romboláskor minden szobrot összezúztak, aminthogy tönkretették a szépen gyarapodó fényképgyűjteményt is, amelynek egyes darabjait (és pedig nem csak a májusra vonatkozót) hivatalosan kaptuk a hivatalos fotográfustól, de pénzen is igyekeztünk más fotográfusoktól megszerezni.”⁹⁹ A múzeum munkatársai sejtették, hogy egy esetleges összeomlást azonnali pusztítás követ majd. Készen állt egy folyamodvány a Nemzeti Múzeumnak címezve¹⁰⁰ az anyag azonnali átadásáról, de a románok megakadályozták ezt: „Tisztjeik, látván a piros betűs plakátok óriás tömegét, méltatlankodva, sőt, dühvel ismételtették előttünk: 'Már itt van a román hadsereg a fővárosban és maguk még mindig bolsevik agitációt mernek csinálni?!' A Nemzeti Múzeum egy tisztviselője a mi múzeumunk tisztviselőjétől csak hosszú napok eltelte után vette át az anyagot. A pusztításról, amit az ébredők és Friedrichék véghez vittek, hivatalos jegyzőkönyv van.”¹⁰¹

Amit tehát a májusi nagy vihar meghagyott, azt lerombolták azok, akiket augusztusban visszahozott a történelem forgószele: az ő szemükben pedig a május elsejei városdekoráció valóban nem lehetett más, csupán vörös posztó.

⁹⁹ Révész 1978. 479–480.

¹⁰⁰ 1919. augusztus elején a Proletármúzeum két alkalmazottja: Váradi András és Szentmiklósi Sándor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságát a Proletármúzeum anyagának megmentésére kérte.: Ld. Gerelyes Ede: *A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában 1918–1919*. Budapest, 1967. 314–315.

¹⁰¹ Révész 1978. i. m. 480.

A MÁJUS ELSEJEI VÁROSDEKORÁCIÓ VIZUÁLIS REKONSTRUKCIÓJA – MŰVEK ÉS HELYSZÍNEK

„Tűznél vörösebben, vérnél pirosabban, a szabadságok tavaszának minden gerjedelmével égve közelít, sőt már itt is van: a nagy május! A magyar szovjetköztársaság boldog proletárjainak dolgos keze vörös ünneplőbe öltözteti Budapestet. A burzsoázia meghódított kővárain, a hatalmas bérpalotákon csintalan szellő ráncigálja a vörös drapériát, mintha csak a házak idegenkednének a szokatlan új köntös ellen. Na de kezdik megszokni, s engedelmesen túrni a vörös egyenruhát. [...] A több százezer méternyi vörös szövet elképzelhetetlen sok formában érvényesülve szolgálja az ünnep harmóniáját. A rendező művészek száz- és százféle és szebbnél-szebb ünnepi objektumokat terveztek, melyeknek művészi formáit vörös szín fogja be, hirdetve az idej proletár május örök dicsőségét. A vörös póznák, lobogók és drapériák erdején haladva, minden fordulón, minden útkeresztezésen egy újabb meglepetés vár. A földből elővarázsolt vörös díszemlények, diadalívek és egyéb a forradalom és a munka dicsőítésére emelt oszlopok, szimbolikus építkezések égnek a május piros színében. [...] Vörös a pályaudvar, vörös a Lánchíd, Margit-híd, Erzsébet-híd, vörös a Liget, vörös a Vár, vörös a Vérmező, – vörös ennek a nagy városnak minden íze, porcikája. A forradalom kérlelhetetlen színe minden más tónust elnyom, csak itt-ott kegyelmez némi kis zöldet a természetnek és valami fehéret a szociális forradalom szabadsághósei emlékének. Marx, Engels, Lassalle, Lenin gigászi méretű fehér gipszszobrai tündökölve ragyognak ki a pompa vörös tengeréből.”¹⁰²

„Tíz óra fele tűnt fel a hatodik kerület proletársága, a menet élén a kerékpárosok, s mögöttük lassan bontakozott ki a sokaság. Órákon át, késő délutánig özönlöttek a Millenniumi-oszlop felé az ünneplő tömegek, tömött sorokkal töltötték meg a széles útnak mind a három járdarészét. Mindenütt az égő vörös szín, a dúsan díszített Andrássy-úton pirosuló emberfolyamok hömpölyögtek, (VIII. tábla) emberoszlopok mozdultak előre, tizes sorokban a középén, hatos sorokban kétoldalt a tömegek feje fölött messziről előcsillognak a vörös oszlopok, diadalkapuk, a lassan előremozgó sorok vörös táblákkal, zászlókkal a vörös szalagok folyama között. A magasban tíz repülőgép keringett, leszálltak, alig negyven méter magasban repültek végig az Andrássy-út felett.”¹⁰³ Kassák így számol be a május elsejei felvonulás kezdetéről: „A környékről és a kültelki negyedekből már hajnalban megindultak az ünneplő seregek, ezren és ezren, tízezen, százezen, tiszta öltözöttek, zászlók alatt menetelnek a város központja felé. Az ünnepség

¹⁰² A Nagy Május Elseje. *Az Est*, 1919. május 1. 2.

¹⁰³ A proletáralom májusi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1919. május 3. 4.

14. Sportünnep az Andrássy úton, 1919. május 1.
Szemben a Fürdő (József Attila) utca elején álló diadalkapu.

Fotó. © Budapest-képtárház,
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

rendezősege elég átgondoltan dolgozik. Az érkezők szakmák szerint csatlakoznak, s ezek a szakmai csoportok egymás mögé sorakoznak a végtelennek tűnő kígyóvonalban. Vasasok, fások, nyomdászok, cukrászok, hivatalnokok, színészek, mozisok és a többiek mind, mind külön jelvényekkel, és kibontott, hatalmas zászlók alatt monumentálisabb képet adnak minden katolikus processziónál és minden háborúba induló hadseregnél. És a város főbb útvonalain vörösben díszlenek a házak, a párkányokon és erkélyeken vörös drapériákkal játszik a szél, itt-ott zászlók nyúlnak ki mélyen az utak fölé, az ablakokból vörös és tarka szőnyegek csüngenek ki, amelyek néha úgy hatnak, mint az általános lelkesedés vörös tűzbokrai, néha pedig úgy tűnnek, mintha az otromba háztömegek gyulladáshoz, hatalmas nyelveiket öltögetnék az ünneplő tömeg felé. A fölvonulás főútvonala az Andrássy út.”¹⁰⁴

FÜRDŐ-UTCA (JÓZSEF ATTILA UTCA)

„A Fürdő utca sarkán hatalmas vörös diadalkapu engedi át magán a tömeget. A kapu fölött nagy betűkkel a fölírás: ‘Pusztuljon el a tőke, hogy romjain felépíthessük a világ nemzetközi kommunista társadalmát.’”¹⁰⁵ Kassák emlékeit kiegészíthetjük

¹⁰⁴ Kassák 1983. i. m. II.: 574.

¹⁰⁵ Uo., 574.

15. A Tolnai Világlapja címlapja, Harsányi Gyula felvételével: Diadalkapu a Fürdő (József Attila) utca és a Vilmos császár (Bajcsy-Zsilinszky) út sarkán.
Repr. *Tolnai Világlapja*, 1919. május 10.

azzal, hogy a Fürdő utca (ma József Attila utca) torkolatát befoglaló hatalmas diadalkapu másik oldalán „A vörös katona nem proletár testvérei, hanem a nemzetközi tőke ellen harcol” felirat volt olvasható, a kapu előtt büsztek, tetején frígiai sapkák voltak láthatók. (14., 15. kép) „A Fürdő-utca sarkán impozáns diadalkapu, a Deák-téren is hatalmas vörös tribünt emeltek, amelyen szimbolikus festmény jelképezte a forradalmat. Az Andrassy-úton különösen feltűnt az országos szocialista pártkör épületének pazar díszítése.”¹⁰⁶ – írta a korabeli sajtó.

OKTOGON

„Az Oktogon művészi kiképzése (1. kép) is igen hatásos és mellette a Batthyány-palota zászló- és szobordíszének akad sok bámulója. Az itt székelő terror-csoport csaknem teljesen pirosba öltöztette az épületet, amelyen két nagy pirosbetűs felirat büszkélkedik: ‘Kun-Vágó laktanya’ és ‘Lenin-fiúk.’”¹⁰⁷ A Cserny-féle különítmény székhelye előtt az utcafrontra nézett a Bíró alkotta vörös kalapácsos ember szoborverziójának egy példánya, az ellenségeire könyörtelenül lesújtó proletárdiktatúra szimbólumaként.

¹⁰⁶ A proletáruralom májusi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1919. május 3. 4.

¹⁰⁷ A vörös Budapest. *Vörös Újság*, 1919. május 3. 3.

16. 1919. május elsejei felvonulás a Köröndön. Fotó.

© Fortepan, adományozó Marics Zoltán.

KÖRÖND (KODÁLY KÖRÖND)

„A Köröndön négy lángoló vörös gömbben szunnyad a királyszobrok közül négy, melyekről a mendemonda a háború előtti időben azt mondta, hogy a pesti ember azért utazik el könnyen a városból, hogy ne kelljen azokat látnia. A négy vörös gömb a négy világrészt jelképezi (az ötödiket diktatórikusan elintézték).” – írta Makoldy József, aki maga is részt vett a május elsejei munkálatokban, az *Építő Ipar – Építő Művészet* hasábjain.¹⁰⁸ „A Köröndön a négy szobortömböt egy-egy vörös földgömb takarja be, magát a teret pedig virágfüzerekkel díszített oszlopsor szegélyezi.” – írta Kassák.¹⁰⁹ A Köröndön (ma: Kodály körönd) a négy befedett szobor: Zrínyi Miklós, Bethlen Gábor, Bocskai István és Pálffy János szobra, mint a király ajándéka a nemzeti emlékezethez volt köthető, ezt az internacionalizmus szimbólumaival kívánták felülírni, a világforradalmat állítva szembe a hagyományos, történeti nemzetfelfogással. (16., 17. kép) „Hatásos volt az Oktogon művészi díszítése is, a Köröndön pedig hatalmas vörös földgömbök, girlandok oszlop-körökben.”¹¹⁰ – írta a sajtó. „A II. octogon is teljes vörös díszben pompázott, a négy szobor tetején négy óriási földgömb terpeszkedett, s tele volt tűzdelve vörös májusfákkal, a házak az Andrássy úton többé-kevésbé gazdagon vörössel díszítve, ami őszintén megvallva ijesztőleg hatott, sehol más szín, csak vadító vörös szín,

¹⁰⁸ Makoldy 1919. i. m. 110–111.

¹⁰⁹ Kassák 1983. i. m. II.: 575.

¹¹⁰ A proletáruralom májusi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1919. május 3. 4.

17. A Köröndön. Révész és Biró felvétele.
Repr. Az *Érdekes Ujság*, 7. 1919. no. 18.

szerencse, hogy nincs már marhánk, mert felöklelnének bennünket.” – ez volt a véleménye az utca emberének.¹¹¹

MILLENNIUMI EMLÉKMŰ (HŐSÖK TERE)

„Az Andrássy út végén a millenniumi emlékművet vörös obeliszkké alakították át. Előttük áll Marx hatalmas szobra, s mellette jobbról egy vasmunkás, balról egy bányamunkás ölesre méretezett szoborfigurája komorlik. Ugyancsak Marxtól két oldalra két freskószerű festmény egészíti ki a csoportozatot. Az egyik a ‘városi proletárius’, a másik a ‘földműves szegénység’ szimbolikus megjelenítése. Az emlékoszlopon a fölírás: ‘Világ proletárjai egyesüljete!’ A Szépművészeti Múzeum és a Múcsarnok épületei is vörös díszben ékeskednek. A Múcsarnok előtt harsogó monumentalitással áll Pór Bertalan *A vörös hadsereg* című festménye.”¹¹² „A millenniumi emlékoszlop helyéről 30 méteres vörös obeliszk mered az égnek. A köréje emelt kőarkádokról a vörös szövet lánvája omlik alá, elrejtve a belül kuksolva remegő kiralszobrokat.”¹¹³ „A millenniumi emléket teljesen bevonták vörös drapériákkal; a középső óriási oszlopot tektonikus kiképzéssé változtatták és az előtte lévő Árpád-szobor burkolatával kilenc méter magas hármast csoportot helyeztek, melynek közepén áll Marx szobra, mellette egy bányamunkás és egy

¹¹¹ Lowetinszky János József naplója, 1919. május 1. Kézirat. – Közli: *Vörös* 2000. i. m. 169.

¹¹² Kassák 1983. i. m. II.: 575.

¹¹³ A nagy május elseje. *Az Est*, 1919. május 1. 2.

18. A beburkolt Millenniumi emlékmű, 1919. május 1.

Müllner János felvétele. BTM, ltsz. 13157.2

© BTM Kiscelli Múzeum Fényképgyűjtemény, Budapest © HUNGART, 2018

vasmunkás.”¹¹⁴ „A városligeti millenniumi emlék királyalakjait szintén bedesz-kázták, az oszlop helyére vörös obeliszket emeltek. Előtte Marx szobra. Jobbra tőle egy vasmunkás, balra pedig egy bányamunkás. A háttér architektonikus képe szintén egészen vörössé változott, vörös keretül szolgált az obeliszkhöz a Szépművészeti Múzeum és a Műcsarnok épületének díszítése.”¹¹⁵ (18. kép) A szoborcsoport alkotója Zala György, aki a Millenniumi emlék szobrait eredetileg is megformálta. A királyszobrok egy része akkor már hiányzott, a helyüket is takarta az egész emléket beborító vörös drapéria, melynek két végpontján látható volt az egész városdekoráció feltehetően egyik legértékesebb mű-párja, Uitz két pannója, melyek a városi proletáriátus és a parasztság annyira vágyott (de el nem ért) összefogását szimbolizálták. E két mű, akárcsak Pór monumentális, állítólag a Műcsarnok egész homlokzatát beborító pannója, sajnos megsemmisült. A Marx védnöksége alá helyezett két munkás Árpád szobra helyén a proletáriátus új honfoglalását, a proletáriátus különböző csoportjainak internacionalista összefogását jelképezte, mintegy az egész városinstalláció ikonográfiai programjának centrumaként. „Marxhoz kapcsolódott a Kommunista kiáltvány záró felhívása, amely mindkét negyedköríven külön-külön is olvasható volt. A kompozíció

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Uo.

19. Május elsejei dekoráció a Városligetben,
az Iparcsarnoknál, előtte Lenin mellszobor. Fotó.

© Budapest-képtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

egésze így a Marx tanításai jegyében egységessé forró világproletáriátust is hivatott volt megjeleníteni.” – írja a történelmi személyiségek szociáldemokrata és kommunista reprezentációjával foglalkozó alapvető könyvében Vörös Boldizsár.¹¹⁶

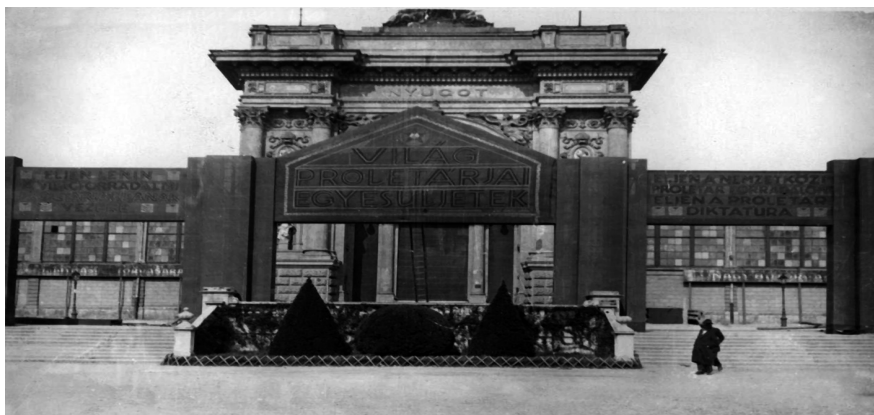
VÁROSLIGET/IPARCSARNOK/MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM

„A városligeti tavon oltárszerű emelvények magasodnak ki a vízből. Giccses, szentimentális tákolmányok, de ma ezek a szörnyszülöttek is a nép hatalmát és az igazság érvényesülését hirdetik. A Mezőgazdasági Múzeum előtt hatalmas freskó a proletár mezőgazdaságot jeleníti meg. Fölírás: amit az ember nem épített meg, az nem az övé! Minél magvasabb a munka, annál tiszteltebb a munkás!”¹¹⁷ „A városligeti tó sekély vizét Maróti lecsapolta, hogy művészete erejével pittoreszk szigetcsoportot építsen a Rákospatak vizéből újra megtelt tó közepére.”¹¹⁸ „Gyönyörű architektikus kiképzéshez jutott az Iparcsarnok, amelynek frontja elé teljes szélességében vörös kapuzatot emeltek, rajta ezek a felírások: „A faragott szentek több bajt hoztak a világra, mint az elevenek. – Amit az ember nem épített meg, az nem az övé. – Mennél magasabb a munka, annál tiszteltebb a munkás. – A forradalmi nép, mint az olvadt érc, önmagát tisztítja meg. – Éljen a kommunista világforradalom! Éljen a kommunista május elseje! – Aki nem velünk harcol, ellenségünk. –

¹¹⁶ Vörös 2004. i. m. 91.

¹¹⁷ Kassák 1983. i. m. II.: 575.

¹¹⁸ Makoldy 1919. i. m. 111.

20. Ünnepi díszletek az Iparcsarnok bejáratánál, 1919. május 1. Fotó. © Budapest-képtárház, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

Reszkessen a burzsoázia a kommunizmus világforradalmától.” (19., 20. kép) Két szimbolikus kép is egészítette ki a csoportokat. [...] Középen a „Világ proletárjai egyesüljete!” felirat dominált, jobbról az „Éljen a proletárdiktatúra!”, balról az „Éljen Lenin, a világ proletariátusának vezére!” a felírás. Az Iparcsarnok előtti téren Lenin és Engels szobra áll.”¹¹⁹ „A Városligeti Iparcsarnok előtt gyönyörű dekoratív hatások lesznek: itt egy-egy monstruózus Lenin-, Engels-, Liebknecht- és Szabó Ervin-szobrot helyeztek el.”¹²⁰ „A városligeti tavon vízi oltárszerű alkotások emelkedtek a vízből, festői látványt nyújtva. A két parton Marx nevét hirdetik hatalmas vörös betűk. A vajdahunyadi vár is gazdag díszítésű, egy nagy kép a proletár mezőgazdaságot szimbolizálja.”¹²¹ Az Iparcsarnok gazdag díszítését a munkásmozgalomban betöltött hagyományos szerepe mellett a leginkább az indokolhatta, hogy itt készültek a május elsejei dekoráció díszei, tehát a művészek helyben dolgozhattak rajta.

DEÁK-TÉR

„A Váci körút is ünneplőbe öltözött, a tömeg árad a házak kőpartjai között dalolva és ujjongva, a vörös lobogók árnyékában. A Deák téren a vörös szövetekkel burkolt halcsarnok¹²² előtt Lenin szobra áll (21. kép), vele szemben pedig, az Anker palota előtt a pikkelyes faszobor köré emelt vörös tömbön a forradalmat jelképező freskófestmény, kétoldalt Lenin és Szabó Ervin szobrával.”¹²³

¹¹⁹ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

¹²⁰ A mai nagy ünnepnap. *Népszava*, 1919. május 1. 10.

¹²¹ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

¹²² A földalatti lejárócsarnoka elárúsító kioszkkal volt egybeépítve. 1919-ben halat árultak benne, korábban a Reinisch testvérek virágboltja volt itt.

¹²³ Kassák 1983. i. m. II.: 575.

21. Lenin szobor a Deák-téren a Tanácsköztársaság idején a földalatti lejárócsarnokánál, 1919. május 1-én. Háttérben az Adria Biztosító székháza.

Fotó. © Budapest-képtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

A fa lovas szobrot, melynek csupán néhány részlete maradt ránk, a hadirokkantak és hadiárvaik javára adományozók kis fémtáblái borították, innét kapta a pikkelyes jelzőt. 1915. szeptember 2-án avatták fel a Gyorssegély-Augusztus Alap és a Hadsegélyező Hivatal megbízásából az ún. 'vashonvédok' és 'vértessvitézek' műfajában Sidló Ferenc Mátyás kori páncélos vitézt ábrázoló művét, erre pénzadomány ellenében fémlemezeket szögelhettek az adományozók. Az avatáson a miniszterelnök, Tisza István is jelen volt, az ünnepi beszédet Csernoch János, Magyarország hercegprímása tartotta, így a szobor a háborús időszak mementójaként mindannak megtestesítőjévé vált, ami ellen az új rend fellépett.¹²⁴ Teljes egészében lefedték és egy vörös dísztribünt építettek köré, oldalait a forradalom lángjaival és szovjetszavakkal formázó szikrákkal dekorálták, az építmény két oldalán Lenin és Szabó Ervin büsztjeivel. „A Deák Ferenc-téren az *Áldozatkészség* soványan dotált és rég lesajnált szobra fölé monumentális vörös tribünt emeltek, melynek ragyogó bíbora merészen tükröződik vissza az Adria-palota csiszolt márványfalán.”¹²⁵

¹²⁴ A zord arcú lovas szobor fennmaradt töredékeit a Kiscelli Múzeum és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum őrzi.

¹²⁵ A nagy május elseje. *Az Est*, 1919. május 1. 2.

22. Marx-dekoráció a Ferenc József (Széchenyi) téren a Gresham-palota előtt, 1919. május 1. Müllner János felvétele. BTM, ltsz. 13157.5

© BTM Kiscelli Múzeum Fényképgyűjtemény, Budapest, © HUNGART, 2018

23. Munkásmozgalmi dekoráció az Alagút bejáratánál, 1919. május 1.

Müllner János felvétele, ltsz. 14193.12

© BTM Kiscelli Múzeum Fényképgyűjtemény, Budapest © HUNGART, 2018

FERENC JÓZSEF-TÉR (ROOSEVELT TÉR, SZÉCHENYI TÉR)

„A Ferenc József-téren két színpompás oszlop között Marx életnagyságú szobra áll a tér közepén, magas talapzaton és megragadó hatást tesz.”¹²⁶ „A Kereskedelmi Bank házán nagy festmény pörölyös munkást ábrázolt.”¹²⁷ „A Ferenc József-téren, szemben a Lánchíd pesti hídfőjével, éppen arra a helyre, ahová 1867-ben, Ferenc József magyar királlyá koronázása alkalmából a koronázási dombot építették, és ahová a későbbiekben az uralkodó lovas szobrának kellett volna kerülnie, vörös drapériás „Marx” feliratú emelvényre, két óegyiptomi stílusú oszlop közé állították fel a gondolkodó egész alakos szobrát, a hely kiválasztásával is hangsúlyozva jelentőségét: amint Ferenc József alakja- emléke ez esetben is a letűnt rendszert, úgy Marxé a Tanácsköztársaságot jelképezte (akárcsak a laktanya-átnevezéseknél).” – értékelte a koncepciót Vörös Boldizsár.¹²⁸ (22. kép)

LÁNCHÍD BUDAI HÍDFŐ

„A Lánchíd budai oldalán merész, vörös tömbök emelkednek a házak elé, s közülük

¹²⁶ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

¹²⁷ A nagy május elseje. *Az Est*, 1919. május 1. 2.

¹²⁸ Vörös 2004. i. m. 90.

24. Május elsejei dekoráció építése Baross Gábor szobrának befedésével a Baross téren. Fotó.

© Budapest-képtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

Marx és Engels szobrai tűnnek elő, arccal Pest felé fordultak.”¹²⁹ „A Lánchíd budai hídfőjénél diadalkaput állítottak föl, mellette Marx és Engels szobra.”¹³⁰ „A Fehérvári út elején vörös baldachin borul az úttest fölé.”¹³¹

VÁRALAGÚT (ALAGÚT)

„Az Alagút vörössel díszített bejárata előtt egy pörölyös munkás és egy vöröskatona szobrai állnak.”¹³² „Budán, az Alagút előtt kétoldalt egy-egy négy méteres szobor; az egyik Bíró Mihály munkásait ábrázolja, a másik pedig egy vörös katonát.”¹³³ (23. kép) A vörös katona szobra valójában Kisfaludi Strobl Zsigmond *Őszirózsás katonájának* több méter magas változata. Az alagúton az országcímer helyébe stilizált kalapács került, fölötte frígiai sapka látható, továbbá a „Március 21. Proletárdiktatúra. Május 1.” felirat. A tetejét egy vörös csillag, keresztbe rakott kalapács és eke szimbólummal díszítette.

¹²⁹ Kassák 1983. i. m. II.: 575.

¹³⁰ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

¹³¹ Uo.

¹³² Kassák 1983. i. m. II.: 575.

¹³³ A proletáruralom májusi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1919. május 3. 4.

25. A nagy májusfa a Múzeum körút és a Kossuth Lajos utca sarkán, az Astoria Szálló előtt, 1919. május 1. 6 cm x 4 cm-es kontaktmásolatok, fotópapíron.

© A Földvári Books jóvoltából.

26. Ünnepi díszkapu, 1919. május 1. Ferenciek tere, háttérben a Királyi bérház.
 Fotó. © Budapest-képtárház, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

A BUDAVÁRI PALOTA

„A Nemzeti Palota koronáján l’art appliqué: hat méteres frígiai sipka. A vörös selyempapirossal leragasztott ablakok átszűrődő mély fénye estére mesevilágot varázsolt elénk.”¹³⁴ „A budai oldalon is minden házban piros drapéria leng s a Nemzeti Palota dunai oszlop- és ablaksora, sőt kupolája is vörössel vannak bevonva.”¹³⁵

KELETI PÁLYAUDVAR (BAROSS TÉR)

„A Keleti pályaudvar és környéke is piros színben úszik. A Baross-szobor helyét vörös oszloptömb foglalja el, melyen messze láthatóan egy hatalmas szovjet-csillag néz a város szíve felé.”¹³⁶ (24. kép) Baky Albert ránk maradt akvarellje alapján a környező lámpaoszlopokat vörös szalagokkal és zászlókkal díszítették fel. A Keleti pályaudvart, Rákóczi-utat, Kossuth Lajos utcát (25. kép) végig díszítették.

KÍGYÓ-TÉR/FERENCIEK TERE

„A Kígyó téren két diadalkapuszerű alagút művészi gondolat, de a tér aszimmetriáját

¹³⁴ Makoldy 1919. i. m. 111.

¹³⁵ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

¹³⁶ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

27. Diadalkapuk a Kígyó-téren, háttérben a Belvárosi Takarékpénztár (Párisi-udvar), 1919. május 1. Fotó. © Fortepan, adományozó Schoch Frigyes

kellemetlenül hangsúlyozza.” – jegyezte meg Makoldy.¹³⁷ (26., 27. kép) Másoknak tetszett a monumentális látvány: „A Kígyó téren az eltüntetett szobrok helyén lévő architektonikus építmények is művészi kézre vallanak.”¹³⁸ Ezek a Pázmány Péter és Werbőczy István szobrot két diadalkapu mögé rejtették el, tetejüket vörös zászlókkal körbetűzött vörös földgömbök díszítették a világforradalom jegyében. A diadalkapuk feliratai: „Éljen a nemzetközi szovjetköztársaság”, illetve az „Éljen a nemzetközi proletárföderáció”. „A Ferenciek-terének két nagy oszlopát Lenin és Karl Liebknecht szobra díszíti.”¹³⁹ (28., 29. kép)

PETŐFI-TÉR

Az 1882-ben emelt Petőfi szobrot girlandokkal és szalagokkal díszítették, ezzel Petőfit beemelték a Tanácsköztársaság képzeletbeli panteonjába, Szabó Ervin, Rosa Luxemburg, Lassalle, Liebknecht, Marx, Engels, Lenin mellé.

¹³⁷ Makoldy 1919. i. m. 111.

¹³⁸ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

¹³⁹ Uo.

29. Ferenciek tere, háttérben a Belvárosi Ferences-templom és a Ferenciek-bazárja, az előtérben Lenin és Karl Liebknecht-mellszobrai. © Fortepan, adományozó Schoch Frigyes

ERZSÉBET-HÍD

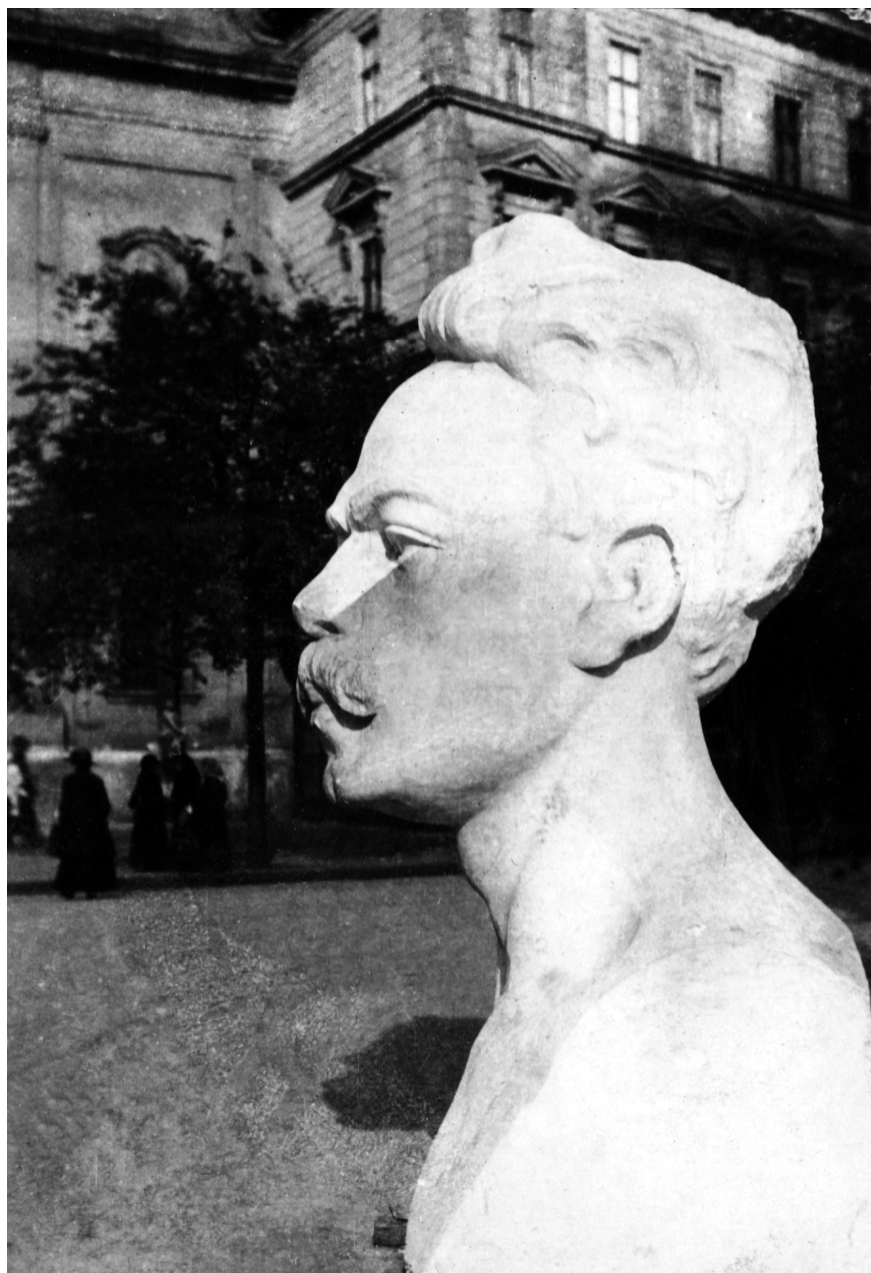
Az Erzsébet-hidat vörös zászlódíszbe öltöztették, az oszlopait vörös drapériákba burkolták. „A hidak lobogódíszben, a bejáratok házikók májusfákkal, drapériával, az Erzsébet-híd lánchorgonyzó pilléreire a munka jelképe gyanánt egy-egy hatalmas fogaskerék.” – írta a munkálatokban részt vevő Makoldy József.¹⁴⁰

GELLÉRTHEGY

„A Gellért-szobrot befedték, s körülötte vörössel vonták be az architektonikus háttérét. Az eltűnt püspök-szobor helyett az Erzsébet-hídi Gellért-lépcső lábánál levő szökőkút mellett hatalmas allegorikus festményt helyeztek el, amelynek felírása: „Dolgozzatok és tiétek a Paradicsom!”¹⁴¹ (30. kép)

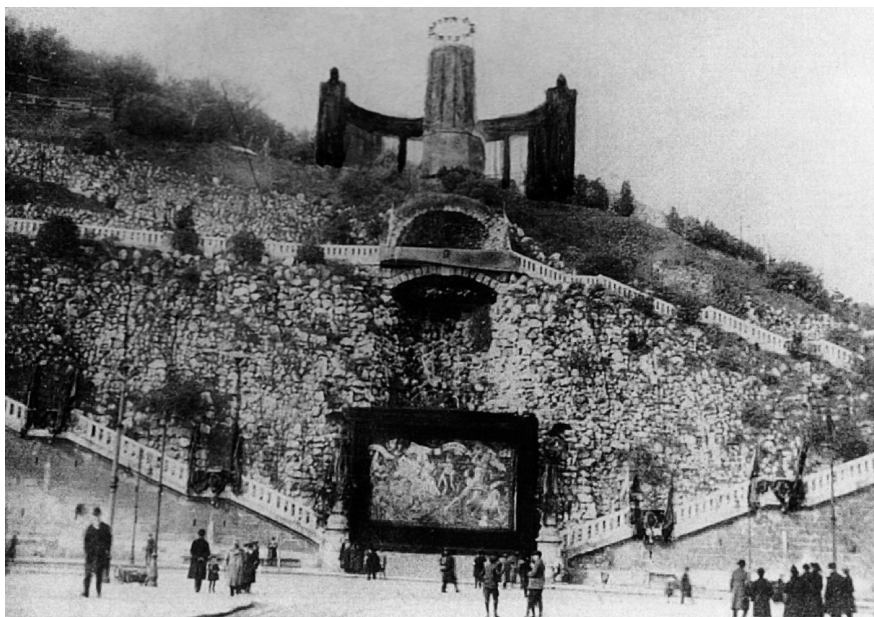
¹⁴⁰ Makoldy 1919. i. m. 111.

¹⁴¹ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

28. Ferenciek tere, Karl Liebknecht mellszobra a Belvárosi Ferences-templom előtt, amit az 1919. május 1-ei dekorációhoz használtak. Fotó.

© Fortepan, adományozó Péchy László

30. Pannó a Szent Gellért-szobor alatti vízcsurgónál: „Dolgozzatok és tietek a Paradicsom.” © Müllner János felvétele, Magyar Nemzeti Múzeum, ltsz.: 68.846 MNM TF MEI/A.

© Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár © HUNGART, 2018

VÉRMEZŐ

„Átballagtunk a Lánchídon és Alagúton át a Vérmezőre, amelynek közepén egy kataphalk állott vörösben és vörösben boldogult Martinovich Ignác & társai vesztőhelyén, ez is satisfactio, a Vérmező fái piros dísszel vannak feldíszítve, nyílt színpadok voltak felállítva, az istenadta nép míg a hideg májusi szélben didergett a zöld fűvön, melyet katonáik annyi éven át óvtak tőle katonáikkal.” – írta a cseppet sem lelkes Lowetinszky János József, Pest vármegye 53 éves tisztviselője.¹⁴²

„A Vérmezőn, azon a helyen, ahol Martinovicsot és társait kivégezték, monumentális szarkofág épült, négy oldalán szónoki pódium, magát a teret pedig úgy alakították át, hogy alkalmas legyen a délutáni ünnepi játékokhoz. A bejárat előtt magas oszlopon Lenin mellszobra.”¹⁴³ „A budai Vérmezőt hatalmas oszlopsor ölelte körül, melynek tetején vérvörös lobogókat csattogtatott a hegyek mögül elő-elő-viharzó hűvös szél. A tér közepén a Martinovics-pör vértanúinak emlékére emelt szarkofág állott, míg a tér sarkaiban a tömeg mulatságára tánchely készült és zsákfutás, meg egyéb vidám dolgok részére elkerített alkalmi pálya. A Széna-tér felőli

¹⁴² Uo., 169–170.

¹⁴³ Kassák 1983. i. m. II.: 575–576.

31. Vörös majális a Vérmezőn, 1919. május 1. Fotó.

© Budapest-képtárház, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

részen a bejáratnál Lenin szobrát emelte egy vörös oszlop. Beszédük után szép rendben eloszlott a tömeg, hogy aztán három óra felé az egész környék népének adja át a hatalmas teret. Vidám mulatozás és tánc vette kezdetét, de csak rövid ideig tarthatott, mert öt óra felé zimankós, zord hideget hajtó sűrű eső, novemberi eső kezdett esni és nemsokára már ismét egyedül állott a fekete fellegek alatt Martinovics komor szarkofágja.¹⁴⁴ „A Vérmező közepén néma és komor mementóként állott Martinovics katafalkja. Négy oldalán emelvényekkel, a szónokok részére.”¹⁴⁵ „A középén óriási vörös katafalk emelkedett, a vértanú jakobinus Martinovics emlékére. hatalmas méreteivel, komor és nemes stílusával a múlt véráldozatairól beszélt ez a katafalk.”¹⁴⁶ „Május elsejére elkészül a Vérmező közepén épülő hatalmas szarkofág, a mely az ott kivégzett Martinovics Ignác, továbbá Dózsa György, Liebknecht és Luxemburg Róza, a proletariátus mártírjainak emlékét szolgálja. Az emlékmű két emelet magvas, 40 méter hosszú, 39 méter széles, négy sarkán négy hatalmas áldozó kehellyel, vörös drapériával bevonva az egész.”¹⁴⁷ A fennmaradt fotók alapján a műtárgy valóban inkább monumentális katafalknak tűnik, egy olyan kegyeleti helynek, mely a beszédük számára is pódiumot biztosított és beírta a magyar jakobinusok, azaz a Martinovics-mozgalom mártírjainak emlékét a Tanácsköztársaság és a Leninnel szimbolizált nemzetközi proletárforradalom történeti előzményei közé. (31–32. kép)

¹⁴⁴ A proletárruralom májusi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1919. május 3. 4.

¹⁴⁵ A magyar proletárság piros májusa. *Népszava*, 1919. május 3. 5.

¹⁴⁶ A Vérmezőn. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 4.

¹⁴⁷ Az ifjúmunkások májusi ünnepe. *Az Est*, 1919. április 27. 6.

32. A katafalk a Vérmezőn, 1919. május 1. Fotó.

© Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár, Budapest

NÉPLIGET

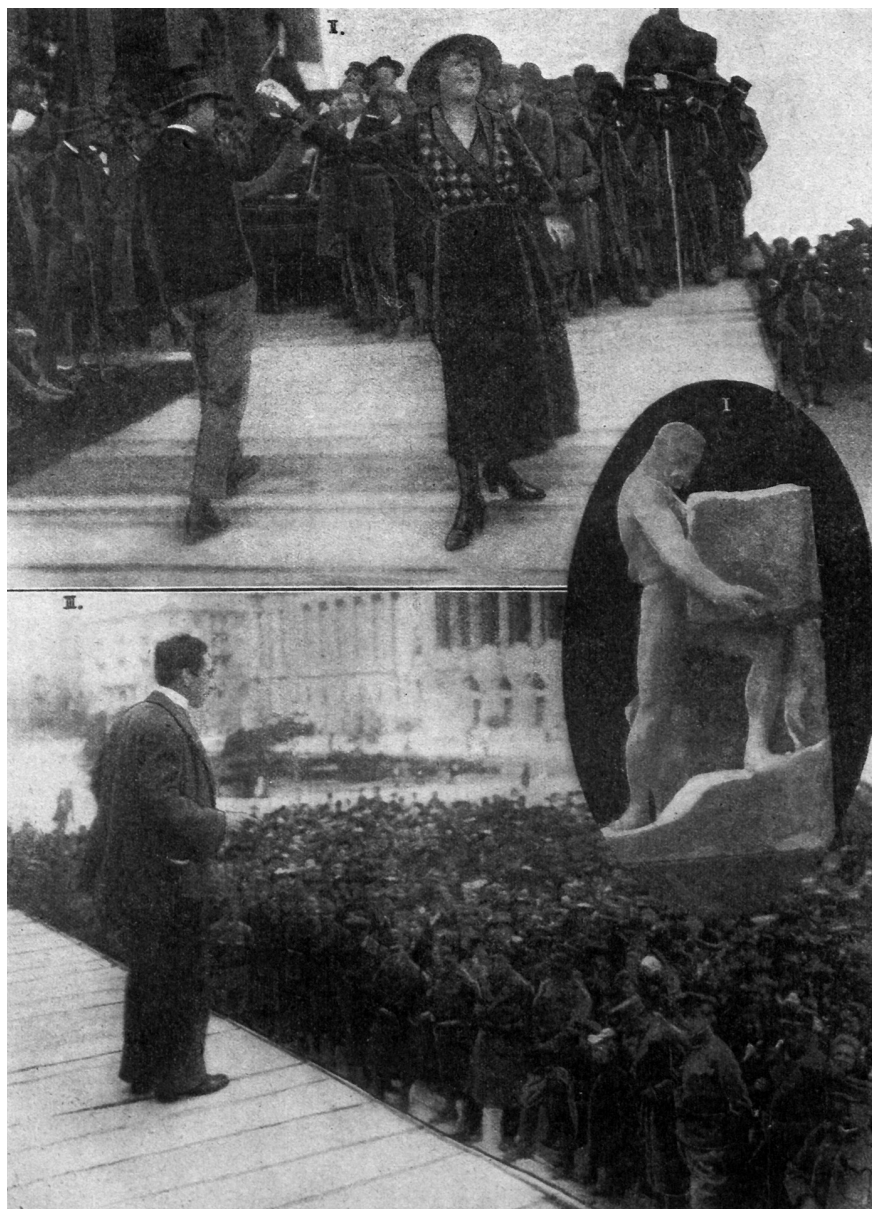
„A gyepek különböző pontjain hatalmas táblák voltak kifüggesztve, amelyekre előzően *Bardócz Árpád, Horti Nándor, Kövér Gyula, Medgyes László, Tuszkay Márton és Sándor József* piktorok rögtönöztek tréfás jeleneteket. E kacagtató képek körül folytak a népies szórakozások. Alkonyat felé a munkásdalárdák adtak elő több proletárdarabot, végül pedig cigányzenekarok csárdásra zendítettek.”¹⁴⁸

AZ ORSZÁGHÁZ-TÉR (KOSSUTH TÉR)

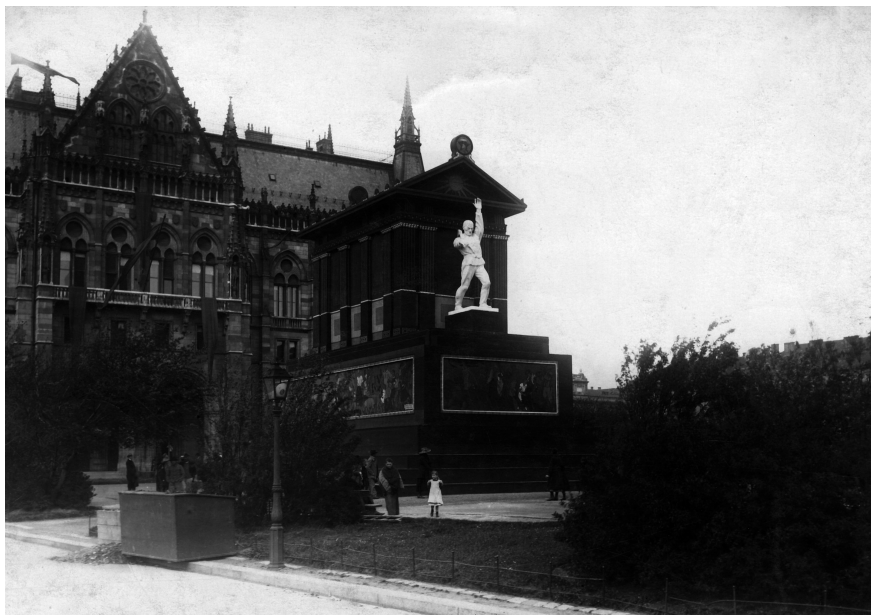
„Az Országház-téren két vörös oszlopon földgömb van elhelyezve. A bedeszkázott *Andrássy-szobrot* rendkívül szép, görög stílusú pavilonnal vették körül, amelyet *Bálint és Jámbor* műépítészek terveztek, kiváló allegorikus képdíszeket pedig *Faragó Géza és Székely Andor* festették. A Pavilon felírása: *Dicsőség a munkának!* A parlamentnek az Alkotmány utcával szemben lévő bejárata is gazdagon fel van díszítve drapériákkal és szobrokkal.”¹⁴⁹ „Az Országház-téren a székely szovjet tartott gyűlést, ötezer ember jelenlétében leplezték le *Istók János* szobrát, a *Munkát*. (33. kép) A parlament lépcsős feljáratán álló szoborral szemben, gróf *Andrássy Gyula* lovasszobrának talapzatára a *Munka dicsőségének templomát* emelték. (34., 35. kép) A

¹⁴⁸ A proletárok nagy ünnepe. *Pesti Napló*, 1919. május 3. 4.

¹⁴⁹ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

33. A Budapestre szakadt székelység a májusi ünnep keretében szobrot leplezett le a Parlament előtt, Istók János székely szobrászművész „Munka” szobrát. Harsányi Gyula felvétele. Repr. *Tolnai Világlapja*, 1919. május. 10. 5.

34. A beburkolt Andrásy-szobor az Országház (Kossuth) téren, 1919. május 1.
Müllner János felvétele. Ltsz. 57.54.1

© BTM Kiscelli Múzeum Fényképgyűjtemény © HUNGART, 2018

szoborleplezés és Zerkowitz kabaréjának előadása után innen is a szórakozóhelyekre vonultak el.”¹⁵⁰ A Munka Házának nevezett építmény oldalaira egy-egy vörös katonát ábrázoló szobor került, Kisfaludi Strobl Zsigmond *Őszirozsás katonája* alapján. „Az építmény talpazatán Faragó Géza és Székely Andor allegorikus táblaképei futottak körbe. A frízen a Forradalom és a Világszabadság ruhátlan, allegorikus nőalakjai a különféle társadalmi osztályokat megszemélyesítő figurák menetét vezették. Az épület tetején a – valószínűleg a világosságot jelképező – Nap szimbólum, illetve stilizált kalapács és eke szimbólumok is megjelentek. Az építményt a „Dicsőség a munkának!” felirat díszítette. A téren elhelyezték még Lenin és Karl Liebknecht mellszobrát. Az országház előtt ünnepélyes keretek között került leplezésre Istók Jánosnak a „Munka” című szobra.”¹⁵¹

ÜLLŐI-ÚT/JÓZSEF-KÖRÚT

„Az Üllői-út es József-körút sarkán egy szoborba öntött hatalmas ököl emelkedik, mely kalapácsot tart.”¹⁵²

¹⁵⁰ A proletáralom májusi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1919. május 3. 4.

¹⁵¹ Szabó Viktor 2016. i. m.

¹⁵² A mai nagy ünnepnap. *Népszava*, 1919. május 1. 10.

35. Országház (Kossuth Lajos) tér, Andrássy Gyula szobra fölé épített, a „Munka Háza” nevű 1919. május 1-ei díszlet. Háttérben a Parlament. Fotó.

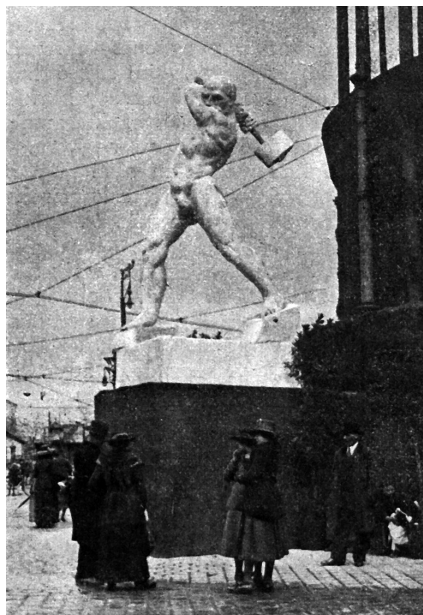
© Fortepan, adományozó Marics Zoltán

VÍGSZÍNHÁZ

„A Vígszínház portálájának vörös dísz is figyelemre méltó és a volt Közúti Társaság felékesített házán piros villanykörtékből van kirakva: Világ proletárjai egyesüljete!”¹⁵³

BERLINI-TÉR (NYUGATI TÉR)

„A Berli-ni-tér különösen szép. A tér közepén vörössel bevont kör alakú díszoszlop emelkedik, amelynek három oldalán pörölyös munkás mutat a világtájak felé. A téren körös-körül girlandok kötik egybe az oszlopokat, s vörös zászlók és szalagok garmadája lebeg a szélben. Díszes a Nyugati pályaudvar épülete is, amelynek még az óráját is vörös csillagba foglalták s az erkélyen pálmákat és virágokat helyeztek el.”¹⁵⁴ „A Berli-ni-tér közepén vörössel bevont kör alakú díszoszlop emelkedett, amelynek három oldalán pörölyös munkás szobra mutat a világtájak felé.”¹⁵⁵ „A Berli-ni-téren egy kolosszális nagy vörös dob pereméről gigászi dárdák hegye fut a magasba s a dárdákra kötött veres szalagokkal ördögi táncot járat a szellő. A dob körül *Bíró Mihály* híres vörös emberének hármaz gipszalakja méri pörölycsapásait a világ három tája felé.”¹⁵⁶ (36., 37. kép)

36. A „vörös ember” szobra a Berli-ni (Nyugati) téren. Repr. *Vasárnapi Ujság*, 66. 1919. no. 19. 216.

MARGIT-HÍD

Vörössel dekorálták a Margit-hidat is. (38. kép)

MARGITSZIGET

„A monumentális ünnepség legkedvesebb része mégis a gyerekek szigetén: a Margit-szigeten játszódtott le. A szigetet valóságos tündérkertté varázsolta az ünnepség rendezősege. A bejáratnál, végig a bevezető hídon, örökzöld és tarka virágfüzerek

¹⁵³ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Ujság*, 1919. május 3. 3.

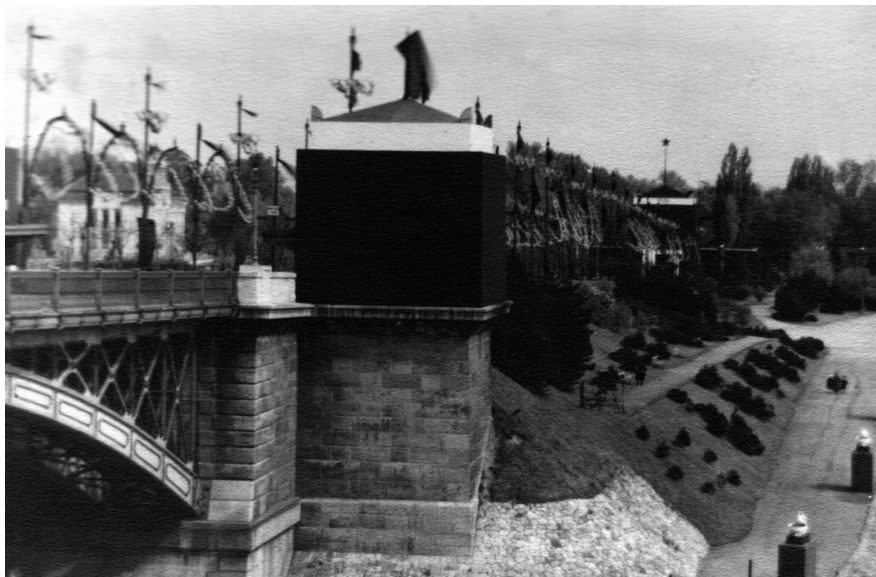
¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ A proletárradalom májusi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1919. május 3. 4.

¹⁵⁶ A nagy május elseje. *Az Est*, 1919. május 1. 2.

37. Az *Érdekes Ujság* címlapja, Vajda Manó felvételével:
A Nagy Május a feldíszített Berlini (Nyugati) téren.
Repr. *Érdekes Ujság*, 1919. no. 18.

38. A szigeti lejáró 1919. május 1-ei dekorációja a Margit hídról. Fotó.

© Fortepan, adományozó Marics Zoltán

ékeskedtek piros oszlopokra ráerősítve és a piros zászlók ezreit lobogtatta ide-oda a szél. A bejárat előtt levő térségen hatalmas szobormű, mögötte piros diadalkapu ékes fölírással és káprázatos dísszel várja a proletárgyerekek fölvonuló seregét.”¹⁵⁷ A Margitsziget bejáratánál a „proletáranya” monumentális szobra egy vörös diadalkapu elé került, „Gyerekek, tiétek a jövő!” felirattal és a kapu tetején vörös csillaggal, mely a betlehemi csillag újraértelmezéseként és egyben irányjelzőként is funkcionálhatott a szigetet aznap kizárólagosan látogató gyermekek számára. (39. kép)

¹⁵⁷ A magyar proletárság piros májusa. *Népszava*, 1919. május 3. 5.

39. Ünnepi dekoráció a Margit-szigeten. A Proletáranya szobra, mögötte felirat: „Gyerekek tietek a jövő”. Fotó. © Budapest-képtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

ÖSSZEFOGLALÁS – RECEPCIÓ ÉS RECENZÍÓ

Habár Körner Éva már 1952-ben ír róla,¹⁵⁸ a magyar művészet történetét feldolgozó nagy kézikönyv is tárgyalja,¹⁵⁹ Szabó Júlia pedig publikálta is 1989-ben a Strasbourgban rendezett XXVII. nemzetközi művészettörténeti kongresszuson¹⁶⁰ a május elseji városdekoráció legfontosabb képeit, a művészettörténészek ezidáig adósok maradtak a részletes rekonstrukcióval. Az alapozó munkát egy történész kezdte el, Vörös Boldizsár, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársa; az azóta megjelent szövegek nagyban támaszkodnak az ő kutatásaira és forrásaira. Alapkutatásnak nevezhető építőkockát Szabó Viktor tett az eddigiekhez 2016-ban írt doktori disszertációjával,¹⁶¹ melyet a Tanácsköztársaság pro-

¹⁵⁸ Körner Éva: Az 1919-es magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti intézkedései. *A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1951*. Budapest, 1952. 102–107.

¹⁵⁹ Aradi Nóra: A Tanácsköztársaság művészete. *Magyar művészet 1890–1919*. Szerk. Németh Lajos. Budapest, 1981. I.: 613–624.

¹⁶⁰ Júlia Szabó-Marosi: Hungarian Political Changes in 1918–1919. Evolution and Revolution in the Arts and Politics. *XXVIIe Congrès International d'Histoire de l'Art. L'art des révolutions, Section 2*. Strasbourg 1989. Ed. Klaus Herding. Strasbourg, 1992. 117–134.

¹⁶¹ Szabó Viktor 2016. i. m.

pagandájának szentelt. A fiatal történész elkezdte azonosítani a dekoráción dolgozó művészeket, mint most kiderült, valójában a Falus Elek által összeállított és a korabeli sajtóban több helyen is publikált építész-lista alapján, jelen dolgozat az ő munkájának egyfajta recenziójaként is felfogható, hiszen ezt sikerült kiegészíteni a festők és szobrászok neveivel, illetve feloldani, amit ő feloldatlanul hagyott, és remélhetőleg pontosítani a már leírtakat, megnövelve az azonosítható műtárgyak számát. De azt hozzá kell tenni, hogy ez csak egy újabb lépés a még előttünk álló úton, hiszen az újabb listák újabb kérdőjeleket és problémákat vetnek fel, ilyen például Medgyes László feltűnése, aki a részt vevő művészek között a kimondottan avantgárdnak nevezhetők kis csoportját gyarapíthatná, ha bebizonyosodna, hogy róla van szó, vagy ha tudnánk reprodukált művet rendelni hozzá. Hasonlóan újdonság a Medgyessy Ferenc Engels-fejével kapcsolatos információ, vagy Szamosi Soós Vilmos Szabó Ervin-büsztyjének azonosítása az *Új Tükör* egy reprodukciója és Zádor István rajza alapján, további kutatásokat igényel a pannók festőinek olykor kérdőjeles névsora, vagy a Biró Mihály kalapácsos figurája alapján készített szobrok alkotóinak korábbi munkássága. A Proletármúzeumban Petőfit, Dózsát, Martinovicsot ábrázoló reliefeket is őriztek, melyek talán az Országház bejáratánál voltak május elsején, jó lenne tudni, ki készítette ezeket. Szintén tovább kutatandó az orosz előképek feltételezett szerepe, érdemes lenne megvizsgálni, milyen konkrét, a magyar sajtóban megjelent, Marxot, Lenint, Liebknechtet stb. ábrázoló fotók és rajzok¹⁶² segíthették azokat a művészeket, akik maguk nem láthatták a szakirodalomban emlegetett felvonulásokat és ideiglenes szovjet-orosz emlékműveket vagy milyen hazahozott képes propagandaanyagokkal, képes újságokkal találkozhattak (ha ugyan). Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrát vöröskatonaként szokás azonosítani, holott a mű a már meglévő *Őszirózsás katona* újrahasznosítása, új kontextusba emelése, hasonlóan Biró Mihály 1911-es kalapácsos emberéhez, amely a szociáldemokraták lapjában, a *Népszavában* jelent meg először. A borkötényes kovácsok, a modern Héphaisztoszok mezítlén leszármazottjához egy birkózó, Fischer Tibor állt modell. Ismert visszaemlékezésén¹⁶³ túl erről tanúskodik egy 1945-ös sajtóhír is: „A Jókai tér 8. számú ház emeletét súlyos bombatalálat érte. A kőművesek az egyik szobában a romok között megtalálták Biró Mihály eredeti rajzát, az immár legendássá vált *Vörös kalapácsos embert*. Az eredeti rajz-kéziratot a művész Fischer Tibor birkózó-világbajnoknak dedikálta. Fischer pár nappal azelőtt érkezett haza a buchenwaldi deportálótáborból és erről a rajzról a következőket mondotta: 'Valóban nem tudja senkisé, hogy Biró Mihálynak én voltam a modellje a kalapácsos vörösember megformálásánál. Biró 1910-ben eljárt a birkózóversenyekre, ott skicceket készített rólam, majd kérte, hogy álljak modellt, rólam akarja megmintázni a felszabaduló erőt.’”¹⁶⁴ A felszabaduló erő monumentális és megsokszorozott újrahasznosítása oly mértékben vált a május elsejei városinstalláció vizuális szimbólumává, hogy Biró Mihály mellett olykor el-

¹⁶² Vö. pl. *Friss Ujság*, 1918. szeptember 3. 1.

¹⁶³ Fischer Tibor: *Egy világbajnok emlékei*. Budapest, 1964.

¹⁶⁴ Megtalálták a kalapácsos „Vörös ember” eredeti rajzát. *Népszava*, 1945. augusztus 1. 5.

felejtődik Falus Elek központi szerepe, Szabó Viktor sem tárgyalja, pedig ez még az 1981-es kézikönyv írói számára evidenciának számított.¹⁶⁵ Bödök Gergely történész új tanulmányában – mely az eddigi kutatások eredményeit a május elsejék rövid történetével egészíti ki – Falus ugyan Biró mellett, de csak mint „díszlet- és pavilontervező” szerepel,¹⁶⁶ a *Nyugat* címlapjának és Ady, Lesznai, Babits, Kaffka, Móricz, Szomory, Krúdy, Molnár Ferenc könyveinek legendás tervezője, a marosvásárhelyi Kultúrpalota díszítőfestésének, a Tükörterem bútorzatának alkotója, a Belvárosi Színház berendezője (a monumentális megoldások iránti érzékenységet a május elsejei dekorációban is kamatoztató Herquet Rezsővel közösen), a termékeny szecessziós művész hiába kapott nemrégiben monográfiát,¹⁶⁷ május elsejei működéséről abból sem tudunk meg többet, tehát ezen a téren is lehetne folytatni a munkát. Ami a május elsejei dekoráció stílárís kérdéseit illeti, Szabó Viktor véleménye szerint: „Feltűnő, hogy a május elsejei dekorációs munkákban részt vevő építészek, művészek többsége a – bukott kapitalista rendszerben is preferált – heroikus emlékművek és szobrok hagyományait folytatta, ennek stílusát alkalmazta a forradalmárok alakjára is.”¹⁶⁸ Bödök viszont úgy véli: „Az elkészült dekorációk az avantgárd művészet formanyelvét közvetítették – ez számított ugyanis a tanácsköztársaság művészeti direktóriumának által a leginkább preferált haladó irányzatnak. Mind a szuggesztív színek, mind az utcai térformák erőteljes szerepeltetése csak arra szolgált, hogy hangsúlyozza a magát progresszívnek tekintő diktatúra művészi ízlésének látványos szakítását az ‘ancien régime’ idejétmúlt historizmusával.”¹⁶⁹ Valójában a május elsejei városdekoráció nehezen tekinthető egységes műnek. Ahogy a Díszítő Bizottság (mely tagságában nem volt azonos a Művészeti Direktóriummal) hiába szeretne volna, hogy a nők mind vörösbe öltözzenek az egységes összehatás kedvéért, úgy utópia maradt a dekoráció megálmodott egysége is. A kulisszák mögött ádáz harcot vívtak kommunisták és szociáldemokraták, a szocdem Göndör Ferenc lapjában, *Az Emberben* Lukácsot és a magyar avantgárdot támadták, amely szintén nem volt egységes, az önféjű Uitz konfliktusokat generált, a legújabb kutatások szerint magát továbbra is csoportnak definiáló Nyolcak, melynek Pór is tagja volt, nem pendült egy húron Kassákékkal, akik idővel Kunnal is összeeszttek, Herman Lipóték szakszervezete, mely a csendes többséget képviselte és amelynek Falus is a tagja volt, csak ímmel-ámmal kötelezte el magát, de a torzsalkodás és a megosztottság mögött azt is látni kell, hogy a művészettörténeti folyamatokat nem írhatta felül egy csapásra semmiféle akarat, különösen nem egy olyan, mely nem is tisztázta teljesen céljait, művészeti ízléspreferenciáit. Herman Lipót, a volt szakszervezeti elnök a bukás után, novemberben jegyezte fel naplójában, hogy a Richard

¹⁶⁵ „...háromhetes szervező munkáját Szamuely Tibor irányította, ő bízta meg a munkák megtervezésével Falus Eleket.” Aradi 1981. i. m. 618.

¹⁶⁶ Bödök Gergely: A nagy vörös május. *Rubicon*, 28, 2017, 10. 57.

¹⁶⁷ Zetelaki Orsolya: *Arcképvázlat Falus Elekről*. Budapest, 2008.

¹⁶⁸ Szabó Viktor 2016, i. m. 302.

¹⁶⁹ Bödök 2017. i. m. 58.

Tattersall nevét¹⁷⁰ viselő lovarda főépületében, a „Kóbliban” dolgozó szobrászokat lerajzoló Zádortól (9. kép) levelezőlapot kapott Weimarból, „hogymennyire expresszionista lett egész Németország. A MA-isták elbújhatnak a ‘konzervativizmusukkal’. Úgy látszik, ez éppen olyan betegség, mint a forradalom és a bolsevizmus. Ezen is át kell az embereknek esniök. Én egyelőre szolidabb vagyok, mint valaha, csakis a régieket bújom. Ma pl. Daumier-t fedeztem fel újra, tegnap Rembrandtot. Nekem elég modernnek ezek is.”¹⁷¹ Ugyanakkor idéztük az anekdotát, melyben Márffy Szamuelyt arról világosította fel, hogy a magyar művészet történetében a forradalom már rég lejárott, és ez így igaz, a századfordulótól kezdve, de aztán a magyar Vadak és a Nyolcak fellépésével még a világháború előtt tért hódítottak Magyarországon is a modern irányzatok, így lehetséges, hogy a „nyolcacos” Pór Bertalan már a Faragó-féle szimbolista-szecessziós pannót is idejétmúltnak érezhette, és nem kívánta a Munka Háza ideiglenes installációjából a Parlamentbe (amit a valódi munka házává szerettek volna tenni) átemelni. Tehát nem csak a szobrok támaszkodtak olykor a hagyományra, de a pannók is tükrözték alkotóik művészet-történeti státuszát, a szerves modernizálódási folyamat nem is annyira stációt, mint inkább egymás mellett élő stílári vetületeit, s az is érzékelhető, hogy a művészek megpróbálták ezeket a pozíciókat aktualizálni, a „modern felfogás” elég tágra értelmezett központi imperatívuszának engedelmessé. Ha az összkép vágyott és akart modernizmusa mögé nézünk, stílári sokféleséget láthatunk, ahogy arra már Révész Emese is felhívta a figyelmet,¹⁷² különböző stílusjegyeket, melyeket művenként érdemes elemezni, továbbélő szecessziót, beköszöntő neoklasszicizmust, romanticizmust, realizmust, a historizáló emlékműszobrászat aktualizálását, a majdani art decót felvilantó geometrikus elemeket, Uitz műveiben erőteljes avantgárdot, Pór májusi plakátján a Nyolcak modernizmusának továbbvitelét – de e sokféleséget mégiscsak sikerült egy igen szuggesztív, látványos egységbe foglalni, sikerült a várost, mintha csak egy korai Christo járt volna itt, „becsomagolni” és úgy átnyújtani lakóinak, hogy egyszerre közvetítse mindazt, amit üzeni kívántak, de azt is, amit el akartak hallgatni. Május hatodikán lebontották a dekorációt, amit nem tett tönkre a vihar, azt a Proletármúzeumba szállították, ott pusztult el minden a revansot kívánók már korántsem jelképes kalapácsütései alatt, de az emberek emlékeiben még sokáig élt, félelem, csalódás és szorongás hullámai vetve – a feszültséget jobb esetben nevetéssel próbálták meg elsimítani. Vörös Boldizsár egy újabb cikkében, a propaganda lehetséges befogadási módzatairól írva példaként hozza a Körönd monumentális vörös földgömbjeire reflektáló pesti viccet: „Az elfojtott pesti humor szerint ezek a népbiztosok szobrai: vörös hólyagok.”¹⁷³ Sinkó Ervin, a meggyőződéses kommunista, az *Optimisták* című kulcsregény szerzője fogalmazta talán meg legvilágosabban

¹⁷⁰ A Nemzeti Lovarda jogelődje nem hivatalosan viselte Tattersall nevét, a köznyelvben nevezték így.

¹⁷¹ Herman naplók 2. i. m. 1919. nov. 11-i bejegyzés.

¹⁷² Révész 2013. i. m. 8–11.

¹⁷³ Vörös Boldizsár: Elismerés, elutasítás, megőrzés. Reagálások a magyarországi Tanácsköztársaság propagandájára. *Turul*, 90, 2017, 1. 53.

azt az etikai természetű dilemmát, ami a művészek egy részét – a munka lehetőségein túl – foglalkoztatta, a választás kényszerét hatalom és erkölcs között: „A burzsoázia uralma nyomoron, kizsákmányoláson, testi-lelki megbecstelenítésen, véres erőszakon épült. Jó, hogy megdőlt. De mi dőlt meg? A rendőrök helyett vörösőrök, az osztrák-magyar hadsereg helyett vöröskatonák, a parlamentek és királyok helyett munkástanácsok és népbiztosok. [...] Az erőszak uralkodott rivális nélkül most is, épp úgy, mint azelőtt. [...] Azt tettem, hogy az elmeegógyintézet falaira vettem magamat, mert elhittem az őrjöngőknek, hogy a falak rosszullettüknek egyetlen okai...”¹⁷⁴

¹⁷⁴ Sinkó Ervin: *Az út. Naplók 1916–1939*. Szerk. József Farkas, Illés László. Jegyzetek: Bosnyák István. Budapest, 1990. 92., 72.